

ЧЛАНЦИ

Др Галиб ШЉИВО

ЛАЈНИНГЕНОВА МИСИЈА У ЦАРИГРАДУ 1853. ГОДИНЕ

Повремене чарке на аустро-турској граници у првој половини XIX вијека нису суштински реметиле пријатељске односе двије царевине. Они су озбиљније нарушени тек 1849. године због тога што је Турска примила на своју територију пољске и мађарске бјегунце, учеснике у револуционарним догађајима 1848. године. Иако је Аустрија, у договору с Русијом, енергично захтијевала изручење бјегунаца, Турска није удовољила притиску, него се спор ријешило тако што је Турска тражене бјегунце удаљила из провинција које граниче са сусједним царствима. Аустрија, па и Русија, прихватиле су такво рјешење, па се чинило да је нормализовање дипломатских односа, посебно с Аустријом, само питање времена.

Међутим, до поновног успостављања пријатељских односа између Аустрије и Турске не само што није дошло него су се односи још више заоштрили, тако да је Аустрија, почетком фебруара 1853. године, енергичним наступом грофа Лајнингена запријетила Турској потпуним прекидом дипломатских односа.

Спорна питања двају сусједних дворова избила су на површину почетком друге половине XIX в. У првом реду, односи су поремећени због босанско-херцеговачких ствари. То је било вријеме када је Турска предузела одлучне мјере да се у Босни спроведу одлуке танзимата. Зато је султан Абдул Мецид послао у Босну сераскера Омер-пашу, с посебним овлашћењима да сузбије отпор босанског и херцеговачког племства према реформама.¹ У пацификацији Босне и Херцеговине Аустрија је такође нашла свој интерес. Она је очекивала да ће се, у случају Омер-пашиног успјеха у Босни, ова османска провинција довести у такво стање које ће омогућити несметану трговину. Поред тога, ако се успостави равноправност хришћана с муслиманским становни-

¹ Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien (у даљем тексту HHStA W.), St. k. Türkei/VIII, K-29, Интернунциј Штирмер кнезу Шварценбергу, Цариград, 27. јуни 1849. године. — Штирмер је јавио кнезу Шварценбергу да је врховни командант османских окупационих снага у Влашкој Омер-паша (Латас) унапријеђен у чин мушира (маршала).

штвом, њен утицај на босанске и херцеговачке прилике био би тиме у многоме повећан: Аустрија је још од раније чинила све да за себе придобије хришћане у Турској, посебно католике.

Омер-паша је у току свог скоро двогодишњег бављења у Босни и Херцеговини добио битку с босанским и херцеговачким беговима. Али, том приликом су на босанском тлу откривени подаци из којих се видјело да је Аустрија у Босни живо радила на ширењу свог утицаја.² Зато је Омер-паша предузимао мјере којима би онемогућио аустријски утицај на економски, политички и културни живот Босне и Херцеговине.

Суочена с акцијама Омер-паше у Босни којима је он спречавао ширење њенога утицаја у том подручју, Аустрија се нашла погођеном. Због тога је захтијевала на Порти да се мушир Омер-паша опозове, оптужујући га да није у Босни радио на оживотворењу равноправности хришћанског и муслиманског становништва, већ да је под његовом управом положај хришћанског становништва постао само тежи. У својим оптужбама на Порти Аустрија није пропустила да укаже како је Омер-паша настојао да према њој распири мржњу и онемогући послове њених поданика у Босни и Херцеговини.³

Честе интервенције аустријског дипломатског представника на Порти у току прве половине 1852. године дјелимично су утицале да се ова, крајем априла исте године, одлучила на повлачење свог маршала, иако је било очигледно да је Омер-паша настојао да продужи свој боравак у Босни. Порта је опозвала Омер-пашу из Босне и због тога што су међународни односи уочи кримског рата указивали на заоштравање односа Турске и Русије, па је било мудро да се на вријеме отклоне непотребне несугласице. Истовремено са опозивом мушира Омер-паше из Босне, услиједио је преко Ариф-ефендије, османског амбасадора у Бечу, приједлог Порте Аустрији да се изгледе спорна питања и да се успоставе ранији пријатељски односи. Аустрија је ово одмах прихватила и формулисала свој приједлог:

„1. Порта би требало да изрази Аустрији жаљење због пуштања на слободу Кошута.

2. Аустрија од Турске тражи изјаву која би је могла умирити да се убудуће неће догодити оно што се догодило према поданицима Аустријског Царства и хришћанским поданицима Порте у Босни, и

3. Аустрија је захтијевала од Турске поштовање status quo у погледу енклава Клек и Суторина“.⁴

² Фердо Шишић, *Босна и Херцеговина за везировања Омер-паше Лагаса (1850—1852)*, Суботица 1938, 384; Државни архив у Цариграду, Ваџбаканлик архиви, Ираде хариџије, Илам сарајевског кадије о исљеђивању Јукића. Исписи А. Аличића; Уп.: Војислав Божићевић, *Почетак устанка Луке Вукаловића*, Годишњак Историјског друштва Босне и Херцеговине, Сарајево 1952, 207.

³ Ф. Шишић, нав. дјело, 331—333.

⁴ Ф. Шишић, нав. дјело, 498—507.

У току друге половине 1852. године вођен је дијалог двију страна управо на основу наведених аустријских услова за измирење. Турска је жељела измирење с Аустријом, али је нерадо пристала да удовољи њеним захтјевима, јер су ови задирали у она питања којима је Турска управо у ово вријеме посвећивала нарочиту пажњу. Порта се нарочито одупирала приједлогу Аустрије да се енклаве Клек и Суторина одрже у *status quo* стању. То би у ствари значило да се оне и даље држе умртвљене за саобраћај, а то је Турска настојала да измијени.⁵ Иако је у току преговора о измирењу било тренутака кад се сматрало, бар с аустријске стране, да ће се тешкоће брзо превазићи и да ће до измирења брзо доћи, на почетку 1853. године не само што није дошло до попуштања затегнутости у односима двају дворова него су се односи још више заоштрили. Сусједне силе почеле су звецкати оружјем на граници.⁶

У заоштреним аустро-турским односима крајем 1852. године избило је у први план црногорско питање. Књаз Данило као да је само чекао повољан тренутак да отпочне непријатељство с Турском, па је подстицао граничне чарке са скадарским пашом и Херцеговином. С друге стране, када је Данило признат књазом црногорским, у Цариграду су били незадовољни промјеном титуле црногорског владара. Очигледно је било да се Турска није мирила с овом промјеном у Црној Гори. Али, она није могла предузети било какве мјере којима би спријечила ову промјену управо због тога што су Русија и Аустрија подржавале и Данила и његову титулу. До отвореног непријатељства дошло је крајем 1852. године.

Црна Гора претендовала је на граничне предјеле Херцеговине у којима је књаз Данило успоставио стање као у Црној Гори. Управо ова подручја, Зубци, Драчевица, Шума, Попово Поље, Љубомир, Загора и Грахово, подбуњивана из Црне Горе, постала су жаришта устанка у Херцеговини, гдје је главну рижеч водио Лука Вукаловић. Становници ових подручја били су због тога двојако оптерећени. С једне стране су плаћали порез турским властима, а с друге стране црногорски кнез је постављао сердаре и капетане, тако да су „становници тих подручја, који су тежили присаједињењу Црној Гори, слушали његова наређења као прави црногорски поданици“ Упади Црногораца на херцеговачку територију су били учесталији тамо гдје је становницима одузето оружје. На граници према Дубровнику, у Клеку и Суторини, гдје разоружање није спроведено, није било сличних упада. Немирно стање на овом подручју још више се

⁵ Galib Šljivo, *Klek i Sutorina u odnosima Austrije i Turske od 1814. do 1875* (у рукопису); Уп.: Н. И. Хитрова, *Россия и провозглашение Черногории княжеством (1852)*, Славяно-Балканское исследование, Москва 1972, 342—343.

⁶ NHStA W, P. A. XII/Türkei, K-45, фон Клецл грофу Буолу Шауенштајну, Бујукдере, 30. окт. 1852.

појачало купљењем оружја у пограничним областима. Тада је дошло до отвореног устанка.⁷

Омер-паша је наредио одузимање оружја у овим областима кад је утврдио да црногорски књаз помаже и подбуњује њихово становништво. Већ тада је Омер-паша оптужио Данила код султана као „опасног бунтовника коме не помаже лијепа ријеч ни обећање но је задојен пакленом мржњом против нашег светог дина и због тога ни ноћ ни дан не мирује, но буни рају да устаје против наше власти“.⁸

На овакво понашање црногорског књаза према његовим поданицима услиједила је султанова одмазда. Султан је повјерио Омер-паши задатак да сакупи војску и казни црногорског књаза за непријатељско понашање према сусједним поданицима Турског Царства. Тако се обистинила пашина претпоставка, коју је он саопштио генералном конзулу Атанасковићу још 1850. године, да ће по умирењу Босне кренути на Црну Гору како би и ову покрајину Османског Царства покорио.

Турска је била на вријеме упозната с промјеном у Црној Гори и није одобрила нову владарску титулу. Међутим, супротно тадашњим дипломатским обичајима, промјену су признале и Аустрија и Русија. У таквом понашању ових сила Порта је морала запазити њихову борбу за утицај у овој брдовитој земљи. Поготово је држање црногорског књаза указивало Порти да је он снабдјевен, поред признања књажевске части, вјероватно и великим обећањима петроградског двора, јер се понашао изазовно према турским властима. „Осокољен руским признањем, а жељан успеха на почетку владавине, Данило је, у младићкој плаховитости, прецењивао своју снагу и одлучио да се према Турцима утврди својом снагом и да признање изнуди на мачу“.⁹

Аустрија није хтјела дозволити ширење руског утицаја на Балкану. Да би створила основе своје утицају, она је, као и петроградски двор, гарантовала књазу Данилу и његову титулу и интегритет црногорске територије. Тако су ове силе, борећи се за утицај, обећале Црној Гори подршку, и то је навело Данила да својим акцијама изазове одлучну интервенцију Порте.

У вријеме отпочињања црногорско-турског непријатељства, Данило се обратио европским владама за помоћ, „жалећи се свим дворовима на турско насиље, изазвано без икаквих кривица Црне Горе“.¹⁰

Бечки двор је овај сукоб једва дочекао, пошто су многи његови кораци на Порту, учињени раније, остали без задовоља-

⁷ В. Богићевић, нав. дјело, 206; Уп.: Владимир Ђоровић, *Лука Вукаловић и херцеговачки устанци од 1852—1862. године*, Београд 1923, 13.

⁸ Јагош Јовановић, *Стављање црногорске државе и развој црногорске националности*, Историја Црне Горе од почетка VIII вијека до 1918, Цетиње 1948, 245.

⁹ В. Ђоровић, нав. дјело, 12.

¹⁰ Талетов, *Франц Јозеф*, Београд 1927, 166; Вид.: Ђоровић, нав. дјело, 20.

вајућег рјешења. Франц Јозеф је сматрао да је црногорско-турски сукоб добро дошао аустријској дипломацији да разријеш своје односе с Турском. Јер:

1. Турска је била нелојална према Аустрији, нарочито према хабзбуршкој династији, пријемом мађарских пребјеглица;
2. Црна Гора је сматрана као територија у сфери руских политичких интереса, па би интервенција Аустрије у њену корист морала уродити плодом да ова уђе у сферу аустријских политичких утицаја;
3. Аустрија се бојала немира на њеној граници, и зато је сматрала да се мора умијешати у догађаје око Црне Горе.¹¹

Отправник послова руске амбасаде у Цариграду Озероф (Ozeroff) обавијестио је свог аустријског колегу да је његов двор незадовољан развојем догађаја у Црној Гори. Због тога је руска влада, преко конзула у Дубровнику, уручила приговор и опомену књазу Данилу. Она је тако исто реаговала и према Турској, и наложила Озерофу да саопшти Порти њено негодовање због напада Црногораца на Жабљак, али је и Порту позвала да у спровођењу репресивних мјера покуша избјећи све што би довело до непотребног проливања крви, у ствари да примијени сва средства да се постигне мирно и трајно рјешење сукоба.¹²

У међувремену, Порта је обавијештена о поновним акцијама Црногораца. Они су заузели Жабљак и том приликом је изгубљено око 3000 мртвих и рањених поданика Османског Цар-

¹¹ Kriegs Archiv Wien (у даљем тексту КА W.), Truppen Aufstellung gegen Bosnien und Berichte über die angrenzenden türkischen Provinzen und Montenegro, K-33, Мемоар, *Operationsplan gegen Bosnien im Hinblick auf die jüngst bestandenen Verhältnisse, mit angemessenen Modifikationen aber auch auf künftig noch mögliche Ewentualitäten anwendbar*. У уводу се истиче: »Die orientalische Frage drängt ihrer Lösung mehr und mehr entgegen, sie spricht daher auch gleichmässig eine immer gespannter Aufmerksamkeit an. Diese Frage verdient in der That aus mehr als einem Gesichtspunkte ins Auge gefasst zu werden, um sowohl für den Kriegsfall gründlich durchdachte Entwürfe vorzubereiten, als auch, wenn die Macht des Halbmonds in Europa einmal wirklich erlöschen, und dessen Länder förmlich getheilt werden sollten, in einer solchen Krise unser eigenes Staatsinteresse gegen die Hast anderer Mitbewerber vor Beinträchtigung zu wahren. Es handelt sich also, im Vorhinein klare und richtige Ansichten über dasjenige zu gewinnen; was uns ewentuell frommen mag. Warnend häht uns die Geschichte der Friedensschlüsse und Grenzbestimmungen aller Zeitepochen gar arge Versehen und Verstösse gegen Politik und Strategie vor. Gefährlich war es zu allen Zeiten, sich von den überstürzenden Ereignissen unvorbereitet überraschen zu lassen.

In den vorliegenden Blättern wird sich indessen nur darauf beschränkt, vorerst die militärische Seite unserer Beziehungen zur Pforte im Allgemeinen anzudeuten, um sodann Angesichts der heutigen Lage der Dinge in Bosnien und Montenegro in einige operative Erörterungen des Näheren einzugehen«. Онда је детаљно разраден план.

¹² HHStA W, P.A. XII/Türkei, K-46, фон Плецл грофу Буолу Шауенштајну, Цариград, 6. јан. 1853; P. Grba (Gerba), *Zur Geschichte der Ereignisse in Bosnien und Montenegro 1853*, Mittheilungen des k.k. Kriegs-Archivs. Neue Folge, Wien 1887, 83—159; Уп.: Ђоровић, нав. мјесто, 14.

ства.¹³ Велики везир Мехмед Али-паша је стога изјавио аустријском интернунцију да Порта не може дозволити да се овакви догађаји и даље дешавају. Он је још додао да је у извјештајима, који су му пристизали са овог подручја, налазио доста података о учешћу Аустрије и Русије у подстрекавању устанка, јер су се „руско-аустријски емисари... размилели земљом и настоје да покрену народ на устанак“. Порта је стога спремна, изјавио је Али-паша, да оствари своје право у Црној Гори, а ако би је сусједни дворови у томе ометали, узнемиравали и пријетили, она ће се, иако слабија, бранити. Све ово Али-паша је саопштио и логотету Аустархију, повјерљивом човјеку руске амбасаде у Цариграду. Клецл је оцјењивао да овако одлучан став великог везира није у сагласности с мишљењем Решид-паше и Фуад-ефендије. Он је то оцјењивао на основу разговора између пуковника Розауа, отправника послова енглеске амбасаде у Цариграду, и Мехмед Решид-паше. Том приликом Решид-паша је рекао пуковнику да је он у султаново име послао Омер-паши изричиту заповијед да не напада Црну Гору и да „ни у ком случају не прелази границе Црне Горе“ Штавише, он је, као непријатељ Омер-пашин, „желио да Омер-паши не стигне правремено ова заповијед, те да Омер-пашу снађе зло у гудурама црногорским“.¹⁴

Клецл (E. Klezl), отправник послова аустријске интернунцијатуре у Цариграду, и поред тога је сматрао да је Турцима стало да продру у Црну Гору, али да Портини министри дају различите изјаве у вези са том акцијом како би заварали велике силе. У склопу ове Портине акције било је и штампање опширног подсјетника о праву Турске на Црну Гору, у коме су изнесени сви аргументи који су се могли сакупити.¹⁵ Порта је хтјела да овим подсјетником упозори велике европске силе на своја историјска права на Црну Гору, као и на то да је ова провинција Османског Царства и да се у њој понаша као у свакој

¹³ NHStA W, P.A. XII/Türkei, K-46, фон Клецл грофу Буолу Шауенштајну, Цариград, 6. јануара 1853, Клецл је сматрао да је ова цифра претјерана; P. Грба, нав. дјело, 92. — Пут Црногорцима на тврђаву показао је Тефто Панарлиа који је добро познавао саму тврђаву, јер је у њој четири године тамновао. О тврђави Грба пише: »In der Befestigung selbst befanden sich drei Häuser, eine Moschee und ein Pulver-Magazin. 5 Nizam, reguläre türkische Soldaten, und 7 andere mit dem Commandanten Selim Aga waren innerhalb der kleinen Festung; 15 Soldaten endlich lagen in einer Kula ausserhalb der Mauer, so dass die gesammte Garnison von Zabljak aus 27 Mann und dem Commandanten mit drei fast unbrauchbaren Kanonen bestand«. Уп.: Ђоровић, нав. дјело, 14;

¹⁴ NHStA W, P.A. XII/Türkei, K-46, фон Клецл грофу Буолу Шауенштајну, Цариград, 6. јануара 1853. године.

¹⁵ NHStA, W, P.A. XII/Türkei, K-46, фон Клецл грофу Буолу Шауенштајну, Цариград, 13. јануара 1853. — Клецл је обавијестио Буола Шауенштајна да је из разговора са Портиним министрима сазнао да је Порти незгодно прихватити ставове који се траже у ноти од 7. јануара, а још јој је теже да пређе ћулке преко њих, пошто би Аустрија могла тај Портин потез схватити као прихватање ноте.

другој својој провинцији. Поред намјере да у овој брошури докаже како Црна Гора припада Турској, Порта је мијешање других држава у ратне акције Турске у Црној Гори представљала као мијешање у њено унутрашње питање.

Осим црногорског питања, смутњу у аустријско-турским односима изазивали су и други неријешени сукоби, створени интересима Беча у Босни. Већ раније, аустријска влада је тражила од Порте да ријеши спорни предмет енклава Клека и Суторине, као и оживљавање својих привилегија у трговинским односима с Босном и Херцеговином. У том правцу аустријска дипломатија учинила је оштар демарш код Порте предајом ноте.

Отворени сукоб на црногорско-турској граници имао је велики одјек код становништва Босне и Херцеговине. Припремајући се за напад на Црну Гору, Омер-паша је упутио позив: „Црна Гора је Порти раније припадала, она се сада бори за самосталност и независност. Стога султан тражи од свих својих поданика који могу оружје носити да буду спремни да се јаве на први позив главног команданта војних снага у Црној Гори ради поковавања ове побуњене провинције.“¹⁶

На овај позив завијориле су се заставе по многим мјестима у Босни и Херцеговини. То је био знак да се сакупља војска и да се ставља под команду Омер-паше, који је предводио султанову војску у Црној Гори. У јануару 1853. године остварена је општа мобилизација у Босни, и то на тај начин што су од четворице који су способни за војску одмах мобилисана тројица. Иако је ова мобилизација правдана нападам „невјерних Црногораца на Турску“, ипак је одзив био слаб. Босанци су све чешће тражили да се ослободе војне службе зато што им је Порта наметнула порез.¹⁷ Али, одзив је био слаб и зато што се осјетило да и Аустрија довлачи појачања на границу, па се по Босни говорило да се бан Јелачић припрема да нападне Турску са сјевера. Због тога су многи радије остали код куће да бране свој дом. Најзад, било је и оних који се нису хтјели ставити под команду у Босни омрзнутог Омер-паше.¹⁸

Рат Турске против Црне Горе нису одобравале ни Аустрија ни Русија. Зато су турске власти страховале од покрета ћесарових трупа на босанско-херцеговачкој граници. Босански валија је издао налог властима у пограничним мудирлуцима да бу-

¹⁶ »Narodne Novine«, 8. јан. 1853.

¹⁷ Kriegs Archiv Wien, Оточанска кордонска команда, Заваља, 31. дец. 1853; Исто, Огулинска кордонска команда, Кершља, 10. јан. 1853.

¹⁸ KA W, Оточанска кордонска команда, Заваља, 31. дец. 1852; »Narodne Novine«, 8. јан. 1853, Проглас Порте за напад на Црну Гору: »Pri svoј milosti visoke porte prema Ćernogorcima, koji se nalaze u otomanskom carstvu, isti ti zloupotrebljavajući tu milost, nikad nisu prestali sva moguća zla susiedima svojim Ćiniti. Sad posljednji put digli su na bunu žitelje po Hercegovini, i ušli su u nekoliko selah, i opljačkali su ih. Šta više, pogovarali su na bunu i žitelje u Piperima, koji su inače vrlo poslušni praviteljstvu, i nemogućí to učiniti, napali su na njih izsiekli ih i popalili im kuće. A upravo sad ušli su iznenada u selo Žabljak blizu

дно прате покрете аустријских војних снага и да га у случају појачања војних ефектива одмах обавијесте.

Аустрија је учинила дипломатски притисак на Порту у вези са црногорским ратом. Специјална овлашћења која су дата грофу Лајнингену (Leiningen) нису, ипак, била довољна да се постигне жељени успјех. Зато је Аустрија његову мисију помогла и демонстрацијом војне силе на босанској граници. Она је већ крајем јануара 1853. године почела доводити нове војне снаге на границу, што су одмах примијетили војни органи с турске стране.

Хрватски бан Јосип Јелачић добио је 17. јануара 1853. депешу да одмах припреми војне снаге на граници према Босни. Ова депеша детаљније је објашњена упутством од 18. јануара. Фелдмаршалу Радечком је наређено да одмах упути два ловачка батаљона преко Венеције за Дубровник, као појачање граничним снагама. Врховни командант аустријске морнарице добио је задатак да генерал-мајору Мамули стави на располагање два брода веће категорије и да организује снабдијевање Далмације преко Ријеке, Трста и Венеције. Војни командант Далмације Мамула хитно је добио новчана средства за реализацију војног запосједања далматинске границе. Све ове мјере предузимане су због напада Турске на Црну Гору и помагања мисије Лајнингена. Хрватском бану стављено је на знање да због сваке евентуалности буде спреман; повјерена му је команда војним снагама према Босни. Командант главног стана, Хес (Heinrich Hehs) је 25. фебруара обавијестио Јелачића о датуму напада на Босну. Требало је да главни правац напада буде ка Бихаћу, а за пет дана требало је заузети главне комуникације према Бања-Луци напредујући преко Новог, Костајнице, Приједора и Козарца.

Овај продор аустријске војске требало је да буде тактички маневар који би присилио Турску на попуштање. Уколико би пак дошло до рата, Јелачићеве снаге би представљале десно крило аустријских војних снага. У оваквим околностима, кад се радило само о тактичком наступу до Бања-Луке, а онда, уколико би то захтијевале друге политичке нужности, и даље према Травнику и Сарајеву, уследио би састанак са далматинским дивизијама. Јелачић је требало да води само главни правац, да операције изводи ефикасно, и тако брзо оствари замисао ћесара да војним акцијама принуди Порту на испуњење услова.¹⁹

varoši Skadra, i osvojili su grad. Razumievši za sieču u Hercegovini i u Pimperima, visoka porta sudila je da podobne događaje valja u napredak sprečiti. Toga radi određeno je, da se pošalje vojska u Hercegovinu i Skadar, koja će povratiti mir i osigurati pokoj žiteljah u tom okružju. Da nebi bunтовници mogli nabaviti oružja i džebane, praviteljstvo n. vel. sultana naredilo je, i da obsadi sve černogorsko primorje, i na taj konac šalje se onamo jedan dio flote. Vi pak g. ministre umoljeni ste, da o tome izviestite vašu pisarnu u prestolnoj varoši, i vaše konzule u černogorskom primorju da se i oni po tome vladaju dok obsada ne bude dignuta«.

¹⁹ КА W, Јелачић барону Хесу, Зарпреб, 2. марта 1853; Исто, Барон Хес Јелачићу, Беч, 10. марта 1853.

Међутим, пошто је проучио инструкције за напад на Босну, који је био одређен за 5. или 6. март 1853. године, Јелачић је утврдио да би аустријске трупе наишле на низ тешкоћа, и да би се подухват морао одвијати нешто споријим темпом. Наиме, тешкоће су се састојале у томе да се војна опрема могла носити само на леђима војника, а никако на колима или на карама, јер је главни правац продора беспутно планинско земљиште, а уз то је био нападао дубок снијег, па су коњи газили дословно до трбуха. Ради примјера, Јелачић је навео да је капетан Милошевић, који је путовао из Сарајева до Карловца, остао шест дана дуже на путу управо због великог снијега. А пошто је брзи продор аустријских трупа био скопчан с подршком артиљеријске ватре, за коју је опет требало обезбиједити превоз муниције, и то би успорило темпо напада.

Осим ових слабости, наређење је било нејасно и због непостојања политичког прогласа становништву Босне и Херцеговине приликом упада аустријских трупа на турску територију. Због тога је Јелачић тај проглас затражио телеграфски 26. фебруара 1853. године.²⁰ Аустријске власти су се доиста побринуле да се све вијести око њиховог упада у Босну и Херцеговину брзо рашире по Босни. Тако је пуштена и вијест, и то у Крајини, да ће „бан ускоро са великом силом продријети у Босну и да већ врши покрет војних снага“.²¹

Војна команда у Загребу се, опет, побринула да се снабдије што тачнијим информацијама о стању на подручју које је означено као правац дејства аустријских војних снага, чак и шире. Она је то постигла слањем ухода на босанско земљиште. Коико су била исцрпна ова осматрања босанске територије најбоље се може сагледати по извјештају генералмајора Кнежевића из Петриње 3. фебруара. Пошто је на почетку извјештаја констатовао постојање сигурности на територији границе и предложио извјесна побољшања цестовних комуникација, он се осврнуо на вијести које су му саопштене од ухода:

„1. Погранични Турци показују забринутост, брижљиво избјегавају састанке на оној страни и имају одбојан однос према својим (хришћанским) поданицима;

2. Мудирџи (цивилна власт) од прије краћег времена обављају ноћна савјетовања на којима учествују само виђенији Турци, али међу њима и они које је Цариград помиловао и који ће се, да би султану узвратили захвалност због пуштања на слободу, наћи на челу наоружаног становништва у Крајини.“²²

²⁰ Ка W Прва, банал кордонска команда, Облај, 31. јан. 1853; Исто, Прва огулинска кордонска команда, Кершља, 31. јан. 1853.

²¹ Р. Грба, нав. дјело, 114—144, под насловом »*Vorkehrungen zur Sicherung der österreichischen Grenze*«, доноси план напада на Босну.

²² Ка W, Извјештај генералмајора Кнежевића, Петриња, 3. фебр. 1853; ННStA W, St. k. VIII, K-28, Јелачић министру рата Ђорићу, Загреб, 6. фебруара 1853; Исто, Министар рата Ђорић Министарству иностраних послова, Беч, 9. фебр. 1853.

Да би их одушевили за борбу, вође обећавају Босанцима да ће последије покоравања Црне Горе приступити потчињавању Србије, и тада ће земља поново имати везу с Дунавом и Јадранским морем. Да би се ово остварило, позвани су сви Муслимани у Крајини у борбу за сузбијање планираног напада хрватског бана на Босну. Њима је такође објашњено да ће султан помоћи Босанце војском и ратним материјалом, а Турска рачуна и на велике силе, јер ужива помоћ Енглеске и Француске на мору и на копну. Да би се спријечила евентуална подршка хришћанског становништва Босне продору аустријских војних снага, издани су тајни налози мудирима Новог и Дубице да у тренутку приближавања аустријске војске турској граници ухапсе све попове и кнезове и тако обезглаве хришћанско становништво. Све војне припреме у Босни вршене су у строгој тајности и ноћу. Због тога аустријске граничне власти нису приметијеле покрете турских трупа, као ни довоз муниције и хране у тврђаве.²³

И други извјештаји многих ухода потврђивали су војне припреме у Босни, углавном дуж границе. Поправљале су се градске куле, довлачила муниција, повремено обнављали позиви муслиманима да се окупе ради организовања отпора евентуалном нападу Аустрије.

Док су тако обе стране, и Аустрија и Турска, утврђивале граничну линију, у Цариграду су вођени дипломатски преговори у циљу разрјешења насталих неспоразума у односима двију држава. Клецл је 6. јануара 1853. године обавијестио грофа Буола Шауенштајна (Buol Schauenstein) да је у разговору с руским отправником послова размијенио информације о црногорско-турском рату.²⁴ Из тог разговора Клецл је извукао закључак да петроградски двор не одобрава поступак Црногораца којим су напали турску тврђаву Жабљак, али да се не одобрава ни одмазда с турске стране. На основу оваквог става Русије Клецл је сматрао да Аустрија може смјелије наступити према Турској, јер ће је Русија помагати, пошто су њихови ставови идентични.

Да би у коријену спријечила мијешање страних држава у њен обрачун са Црногорцима, Турска је још у поменутој брошури настојала доказати, и то на основу историјских података, да је Црна Гора провинција Османског царства и да на основу тога Порта има права предузимати све мјере којима би ову провинцију довела у мирно стање.²⁵

Турска је, дакле, са своје стране, одмах у почетку, како би одбила уплитање осталих држава, покушала да сукоб са Црном

²³ Исто.

²⁴ ННStA W, P.A. XII/Türkei, K-46, фон Клецл Буолу Шауенштајну, Цариград, 6. јануара 1853.

²⁵ Исто, фон Клецл грофу Буолу Шауенштајну, Цариград, 13. јан. 1853.

Гором представи као чисто унутрашње питање. Због тога је она свим дипломатским представницима у Цариграду доставила један опширан спис о својој праву на Црну Гору:

„Пошто су догађаји у Црној Гори изазвали пажњу европских кабинета, нужно је приказати право стање ствари да би се отклонила свака погрешна интерпретација. Иако је право посједа османске владе на ову брдску земљу изван сваке сумње, она ће ипак настојати да то поткријепи јасним основама. Право посједа једне државе може се доказати на два начина. Прво, извршеним освајањем, а затим, неким другим начином. Први доказ може се успоставити посредством историје или географије или на основу докумената приступачних читавом свијету. За други доказ аргументи се налазе на двијема странама: 1. у иностранству — признањем посједа од стране других држава; 2. међу својим поданицима — спровођењем закона у посједнутој земљи. Уколико се жели оспорити исправност једне од наведених тврдњи, морају се изнијети противдокази; нити се може захтијевати независност нити зависност једне земље, док се једно или друго не представи путем доказа.

Стављајући у први план тврдњу да смо у стању на поменути два начина доказати своје право посједа на Црну Гору и у исто вријеме одричући постојање сваког разлога који би могао бити противтврдња нашој, прелазимо на ближе доказе.

Бацимо ли поглед на било коју географију или мапу која значи документ о подјели посједа читаве Европе, у свакој ћемо без изузетка пронаћи Црну Гору учртану као интегрални дио Османског Царства. И на највише цијењеним и признатим аустријским картама — како званичним тако и оним генералштабним — споменута земља је означена као османска. Што се тиче начина на који је стечена Црна Гора, познато је да ју је, као и остале сјеверне провинције, освајањем припојио османској држави султан Мурат, а да ју је Мехмед II, након заузећа тадашње венецијанске тврђаве Скадра (1478), прогласио дијелом Скадарског санџака. За вријеме ратова између Порте и Републике Венеције, ова посљедња се домогла неких дјелова Херцеговине и рубних дјелова Црне Горе, али су исти дијелови силом дијелом уговорима опет потпали под Порту. Не спомињући сада све оне историјске податке у акту о граничној подјели који су последице закључења мировног уговора у Карловцима и Пожаревцу саставиле Порта и Венеција (1699. и 1718), битно је да је ту наведена гранична линија која се протеже све до подножја црногорског горја, тако да се дио на нашој страни непосредно означава као „Црна Гора која чини османску провинцију и припада Скадарском санџаку“ и која има остати у посједу Порте. На овај начин, историја и земљопис су два вјерна свједока која потврђују права Порте на посједовање одређене територије. Што се тиче потврде речених права од стране иностранства, то већ дјелимично произлази из околности да су споменути документи састављени с Републиком Венецијом, док се с друге стране мировни уговори у Карловцима и Пожаревцу могу сматрати као општи међудржавни уговори, закључени уз посредовање Енглеске и Холандије, а са одредбама које се односе и на Аустрију и Русију. Даље, у уговору закљученом с Аустријом у Свиштову 1791, у чл. I, у коме се говори о обнови мира и пријатељства, јасно и одређено стоји да „све непријатељске дјелатности и насиља која су учиниле државе потписнице или њихови поданици буду опроштени, заборављени и сматрани као да се нису ни догодили. Ово нека се нарочито односи на становнике Црне Горе, Босне, Србије, Влашке и Молдавије које су се Порти на штету приклониле царском двору. Нека се свима њима опрости што су се на штету Турске приклонили Аустрији; нека им се то никада не

спомиње и нека се тиме не оптерећују или кажњавају; нека се пусте да се слободни врате у своју домовину, нека добију своја добра, привилегије и права и нека им је коначно дозвољено да као и раније сигурно и мирно живе у својој земљи“.

На овом мјесту не само да се Црногорци наводе као први међу осталим поданицима Порте, него се употребљава и израз „у случају да се приклоне царском двору против своје властите владе“, чиме се поткрепљује изјесност њиховог подаништва Порти.

Према овоме, изречено признање спорне тачке од стране иностранства изразито је и јавно.

Да је Порта већ одавно и стварно владала у Црној Гори потврђују најјачи докази. Ова земља се, што се такође види из карте Европе, још и сада убраја међу *нахије*, и свако зна да се управници тих нахија називају „сердар“ и „барјактар“. Као и у другим дјеловима Османског Царства, и тамо се налазе велика и мала лена — зијамети и тимари — која је у различитим епохама додјеливао царски диван; има и посједа додјеливаних султанијама, и то се може доказати документима државне архиве. Докази се могу наћи и у томе, што је Црна Гора додјеливана час Скадарском час Херцеговачком санџаку, и њихови су намјесници њоме доиста управљали. У случају нужде може се из регистара царске ризнице доказати да су Црногорци (због поменутих подјеле земље на лена и приватна добра султанија) осим земљишних дажбина давали и лични порез, редован и годишни. Овај порез се све до прошле године сливао у даће које су долазиле из Скадра, а утјериван је посредством локалних органа власти. У Цариграду има 1000 или 2000 Црногораца, који су вртлари или каменоресци, и према њима се поступа, што се пореза, а и свега осталог тиче, као и према осталим поданицима Порте. Они се томе нису никада одупирали или да је због тога ма откуда било приговора. Речене чињенице биле би довољне као доказ да Порта несумњиво врши у Црној Гори своју управну власт. Ипак, наведимо још један значајан и аутентичан доказ. Он ће допунити горње наводе и у исто вријеме одбити све сумње које би могле потећи од чињенице што постоји духовна администрација ове земље. Од свог уклопљења у Османско Царство до прије четрдесет година владичанство Црне Горе потпало је под патријаршију у Пећи, у Албанији, па је навођено у свим ферманима упућеним патријаршији као пордучје које, уз остала, потпада под њену духовну власт. Кад су, међутим, прије шездесет година истовремено укинута патријаршије у Охриду и Пећи, владичанство Црне Горе подређено је патријаршији у Цариграду, и оно се од тада наводи у свим ферманима овој патријаршији међу подручјима која јој припадају. Посљедњи цариградски патријарх добио је ферман који је истовјетан претходним и у коме се изричито наводи да је он и митрополит Црне Горе. Уосталом, потврдиће сви припадници грчке цркве да је прави поглавар њихове цркве овдашњи патријарх, па према природи ствари и владичанство Црне Горе потпада под духовну управу овдашњег патријархага. Осим тога, околност што је по султановим ферманима владичанство Црне Горе навођено прво у оквиру Пећке, а потом Цариградске патријаршије, јасно показује да је оно, заједно са осталим митрополијама, које потврђује царска влада, стављено у исти положај. На овај начин, право посједа Порте на Црну Гору многоструко је доказано како иностраним тако и унутрашњим факторима, и оно не може изазивати никакову сумњу.

Уз ово долази и чињеница да Црна Гора никада није ратом или уговором припала некој страни држави. Штавише, она никада није била независна држава коју су створили домороци, јер ни историја, а ни политички анали не садрже податке који би на тако нешто указивали. У сваком случају Црногорци су себи дозвољавали да се неколико пута са оружјем у руци побуне против Порте, али

их је она — сходно својим правима на посјед — војним мјерама умиривала и враћала поданичким дужностима. Ова посљедња чињеница не говори о независности Црне Горе него показује да је тамо Порта своје право на власт у свако вријеме остваривала. Тачно је да се Црногорци од вајкада налазе у дивљини и да им је бунтовничтво постала карактерна црта, јер су увјерени да се тешко може прићи њиховим обитавалиштима, али плаховитост и повремене побуне једног народа не могу умањити територијална права државе на земљу у којој такав народ станује, а камоли да могу послужити као доказ његове независности. Црна Гора лежи између Скадарског и Херцеговачког санџака који су се раније због тадашње управе налазили у стању у коме се данас налази ова брдска земља. Црногорци су знали искористити овај положај, па су живјели с намјесницима ових провинције час у рату час у миру. Ако би ови њихови односи требало да послуже као доказ њихове независности, онда би и у Албанији и у Херцеговини требало промијенити владавину, јер су и те провинције својевремено биле у истом стању. Као што су наведене провинције биле у нерегулисаној и незаконитом стању, тако је то сада и са Црном Гором. То пређашње стање нереди у Албанији погодовало је плаховитости Црногораца, јер су они улазили у састав ове провинције. Својевремено, владике су се домогле управе, одијелиле се од свог правог духовног поглавара и почели тражити од других вјерских заједница, које такође стоје под окриљем грчке цркве, да их признају у њиховој духовној особености. Као год што су се отргли од свог духовног поглавара, тако су настојали да се откину и од политичке власти Порте, па су царској влади ускратили права посједовања тих крајева. Ово се, међутим, може сматрати само двоструком побуном, и духовном и политичком.

Будући да инсистира на јединству оgranака грчке цркве у царству као и на јединству своје управе, Порта је присиљена да поменуто одвајање црногорског владике од матичне грчке цркве сматра противзаконитим у односу на ову цркву, као што ни у ком случају не може признати губитак свога права на власт у тој земљи. У ствари, она се не може сагласити да се Црна Гора у духовном погледу одвоји од овдашње цркве и да на томе путу настави с настојањем да раскине са османском влашћу. Докле год се не буде могло доказати да је устанак законито стање, дотле се оваквим захтјевима неће придавати никаква пажња.

Прије него што је у Турској уведен систем политичке централизације, и то према управној уредби садашњег султана, многе провинције Османског Царства налазиле су се у стању у каквом се сада налази Црна Гора (што је плод пријашњег начина управе). Такав је, међу осталима, био случај с Курдистаном, Либаном, Хеџасом. Али, кад су све провинције биле подвргаване новим законима царства, поменута пређашња стања нису служила као препрека за увођење нове администрације и нису била извор било каквих приговора. Коначно, и у другим царствима има подручја која се дижу против свог врховног поглавара са оружјем у руци, па ипак околност што је устанак дуго трајао не умањује првобитна права у односу на ту територију. И све се то доказује поновљеним искуствима.

Из свега наведеног слиједи закључак да постоје јаки разлози који и иностранству и поданицима царства доказују да је Црна Гора османска провинција и да се тим чињеницама ништа не може приговорити. Стању отворене побуне против права и уредби, као што је у Црној Гори, не може се дати појам самосталности нити се то може оправдати покушајем стицања самосталности. Што се тиче садашњих прилика у Црној Гори, ту су, као што је поменуто, владике већ раније приграбиле и свјетовну власт, а посљедњи од њих — чији је унук Данило Његош, који није хтио да прими духовну

власт — дочекао је на самрти да његов насљедник препусти ту част другоме, прогласи себе врховним поглаваром земље и преузме само свјетовну власт. Ако се раније положај владика, који је опречан нормама и праву, и могао још приказати као злоупотреба, ово, међутим, што садашњи првак Црне Горе жели себи приписати политичку власт, која припада искључиво Порти, значи отворену повреду права Порте, и то се ни у ком случају не може подносити. И не само то, овај човек проширује своје бунтовничко дјеловање. У савезу са становницима неких херцеговачких нахија, које је успио нахушкати да му се прикључе, врши је продоре и у друге нахије и у њима нападао мање групе војника, упућених тамо са задатком да заштите становништво угрожених крајева. Он их је нападао и убијао из засједе. Тако је напао групу од 20 војника које је предводио Зејнил-бег, побио их, одсјекао им главе, а онда их као трофеје показивао по цијелој Црној Гори. У исто вријеме подигнута је побуњеничка застава и у Албанији, гдје су Црногорци, а да се томе нико није надао, извршили напад на Жабљак и побили артиљеријску посаду која се налазила у тој тврђави.

Већ дуже времена стална појава у Црној Гори су устанци и противзаконити поступци. Поред тога, једна личност се дрзнула да се прогласи поглаваром народа, побунила га и повела у борбу, као да би хтјела објавити рат Порти. Прећи ћутке преко свих ових појава или према тим поступцима заузети дефанзиван став, значило би за Порту исто што и одрицање од територијалних права и жртвовање властите части. Али, тако нешто Порта не може прихватити.

Ради свега тога је Порта одлучила да се становништво Црне Горе казни због дизања устанка и да се учини крај стању које не само да угрожава мир у Црној Гори него и права Порте.

Порта се ужасавала проливања крви. Она ће је штеђети и код Црногораца, јер су они ипак њени поданици. Али, они су је својим поступцима сами навели на примјену казне. У улози оца, који је присиљен да због непослушности казни своје дјетете и који то чини тешка срца, Порта са жаљењем приступала кажњавању Црногораца.

Због тога што је одлучила да успостави ред у Црној Гори, Порта ће из Албаније и Херцеговине упутити у ову покрајину довољан број трупа са задатком да угуши устанак. Извршење овог задатка повјерено је армијском команданту Румелије Омер-паши. Њему је наређено да прије примјене силе опоменом покуша одвратити устанике од њиховог бесциљног устанка. Истовремено, Порта је одлучила да се, уз примјену силе, учврсти султанова власт и да се спроведу неке мјере од којих ће становништво имати користи. Ово се, на примјер, односи на вјерске слободе и на уживање привилегија осталих поданика Порте, што им је досад било ускраћено због безакоња.

Након свега овога је сигурно да нико неће посумњати у јасно доказана права Порте на Црну Гору и у исправност мјера које она спроводи против побуне. Исто тако се може вјеровати да ће сви поздравити благе и милостиве намјере султанове владе да, кажњавајући устанике, истовремено предузме и мјере којима ће побољшати стање у овој провинцији“.

Ова брошура није ни најмање утицала на став Аустрије према турском походу на Црну Гору. Аустрија је од Турске захтијевала да повуче своје трупе и успут, вршећи на њу притисак због напада на Црну Гору, покушала изнудити и рјешење осталих питања у међусобним односима. С друге стране, дипломатски представници Француске, Енглеске и Русије различито су гледали на аустријске захтјеве у циљу измирења с Турском,

али и на њене најновије потезе према Црној Гори. Отправници послова Француске и Енглеске у Цариграду одобравали су Аустрији њену интервенцију на Порти поводом војног похода на Црну Гору, али на основу права сусједа да се брине о догађајима у сусједству. Они су, ипак, имали другачија мишљења о осталим захтјевима Аустрије, посебно у односу на енклаве Клек и Суторину. То се најбоље видјело из разговора пуковника Розау-а, (Rose) енглеског дипломате, који је Клецлу ставио да знања да Аустрија тражи превише од Порте спречавајући је у коришћењу лука Клека и Суторине. Колико је Аустрија управо том питању поклањала пажњу видјело се по реаговању Клецла. Он је одговорио енглеском дипломати: „Клек и Суторина нису луке, него су то само превлаке или енклаве, јер лука тамо никада није било“.²⁶ Клецлу је било јасно да неће наићи на подршку Енглеза у аустријском притиску на Турску. Овај свој закључак пренио је и у Беч.

Аустрија је искористила настали тренутак како би учинила крај одуговлачењу Турске да удовољи њеним захтјевима за измирење. Цар је именовao грофа Лајнингена — Вестбурга да у својству специјалног емисара отпутује у Цариград и да османском монарху преда његово писмо, а турској влади ноту у којој се ултимативно тражи одговор на спорна питања двију држава.²⁷ Које је задатке требало да гроф Лајнинген обави у Цариграду најбоље се види из инструкција од 22. јануара 1853. године.

У Инструкцији бр. 1 истиче се да је Порта прије кратког времена упутила значајне војне снаге у провинције које се граниче с аустријском територијом и да намјерава да их још појача. Кад би постојали пријатељски односи између два двора, као што је то био случај ранијих година, Порта би била дужна да обавијести Аустрију о својим намјерама војног појачања границе. Међутим, Порта се ограничила на то да о недавно наређеној блокади албанске обале обавијести Аустрију у таквој форми којом ова није могла бити задовољна. Добри сусједски односи не постоје — истицало се у инструкцији грофу Лајнингену

²⁶ Исто фон Клецл грофу Буолу Шауенштајну, Цариград, 27. јан. 1853.

²⁷ NHStA W, P.A. XIII/Türkei, K-217, Mission Leiningens, Гроф Буол Шауенштајн грофу Леинингену, Беч, 22. фебр. 1853; Уп.: Milan Prelog, *Povijest Bosne u doba osmanlijske vladе, II dio 1739—1878*, Sarajevo, стр. 82; Вид.: Васил Поповић, *Политика Француске и Аустрије на Балкану у време Наполеона III*, Београд — Земун, 1925, 49—50; Вид.: Владимир Стојанчевић, *Јужнословенски народи у Османском Царству од Једренског мира 1829. до Париског конгреса 1856. године*, Београд 1971, 297—299; Вид.: Владан Ђорђевић, *Црна Гора и Аустрија 1814—1894*, Београд 1924, 88—91; А. Дебидур, *Дипломатска историја Европе од отварања Бечког конгреса до закључења Берлинског (1814—1878)*, Београд 1934, 140—141; Вид.: Carl Ritter von Sax, *Geschichte des Machtverfalls der Türkei bis Ende des 19. Jahrhunderts und die Phasen der »orientalischen Frage« bis auf die Gegenwart*, Wien 1913, 322 и даље; А. Beer, *Die orientalische Politik Österreichs seit 1774*, Prag—Leipzig 1883, 441 и даље.

— упркос аустријским увиђавним и често обнављаним напорима. Недостатак довољног обавјештења приморава Аустрију на дво-струки опрез, и она мора инсистирати да о поменутом наоружавању, његовом обиму и сврси добије званично објашњење.²⁸

Порта је повјерила главну команду ових војних ефективна војсковођи чија мишљења уопште нису позната, тако да ништа не даје гаранцију да ће се поштовати узајамне обавезе и интереси. У овоме војсковођи аустријска влада ниједном није могла да нађе гаранцију правичне оцјене и спровођења у живот законно гарантованих услова за хришћанске поданике Турске. Порта је већ признала да су се око тог војсковође окупљали људи чија је деструктивна дјелатност угрожавала Аустрију као највећа опасност. У питању су одбјегли актери покушаја преврата у Мађарској и Пољској, којима је он понудио заштиту и чије дјеловање, упркос изричитим обавезама у вези с њиховом интернацијом, он само подстиче на аустријској граници.

Порта је позивом на свети рат пребацила борбу, коју сматра неопходном ради потврђивања свог господства над појединим територијама, далеко преко граница неопходног, на терен ширења фанатизма који додуше жели да спријечи, али не може. Због тога се Аустрији намеће став који би био утолико озбиљнији ако се постојећа напетост не би хитно одстранила. Лајнинген је требао инсистирати на турском објашњењу о сврси и обиму наоружавања у турским провинцијама које граниче с Аустријом, али и да истовремено упозори како ратна средства, која је ангажовала Порта, не стоје у сразмјери са ранијим изјавама које је Аустрија добила од Турске.

Лајнинген је упозорен како се може догодити да Порта одговарајући на његов упит, наведе да је сврха наоружавања пограничних провинција приморавање Црногораца да се врате на земљиште које им припада, односно да се казне за напад на турску територију. Лајнинген у том случају није требао улазити у разматрање правног аспекта права Порте на Црну Гору, већ је требао размотрити какве опасности и посљедице могу да проистекну и за Проту и за Аустрију уколико Порта настави са започетим акцијама.

Лајнинген је упознат да су Црногорци напустили територију коју су били привремено заузели и да су се повукли у брда. Поступак Црногораца објашњава се чињеницом да им је то савјетовано и из Беча и из Петрограда у циљу обуставе даљих непријатељстава. Истовремено су и дивану били упућени добронамјерни савјети да се не врши одмазда над Црногорцима уколико они престану са непријатељствима. Ако би и Цариград поступио као што су поступили Црногорци, онда би се овај конфликт, као и многи слични који су с времена на вријеме изби-

²⁸ HHStA W, Mission Leiningens, K. 217, Инструкција бр. 1, Беч, 22. јануар 1853; Уп. А. Dž. P. Tejlor, *Borba za prevlast u Evropi*, Sarajevo, 1968, 80.

јали у тамошњим брдским предјелима, могао сматрати окончаним. Аустрија би тада била увјерена да је Фуад-ефендија говорио истину у више пута поновљеним изјавама о могућности рјешења спора: султанове трупе ће сматрати свој задатак завршеним чим Црногорце протјерају са територије која се налази под турском управом, и да неће крочити на црногорску територију. Али у контрадикцији с тим стоје најновије војне мјере Омер-пашине. Његова намјера није да се Црногорци протјерају са привремено заузетих турских територија него да Црну Гору подјарми, а да би то постигао он је упутио позив на свети рат. То је изазвало забринутост бечког двора и због тога што је Омер-паша показао непријатељство према Аустрији у односу на питање босанских хришћана када се није обзирао на интервенције ове за побољшање њиховог положаја. Положај хришћана у Босни се погоршао у вријеме Омер-пашине управе у овој покрајини. Позив муслиманима у свети рат против хришћана Црногораца мора да изазове хришћанске силе, којима по уговору припада заштита њихових једновјерника у Османском Царству, да спријече могуће крвопролиће. Лајнинген је требао Порти ставити на знање, да постојеће разлике у хришћанској вјери два царска двора, Аустрије и Русије, не повлаче за собом и различит њихов однос према католицима односно православним, већ да је њихова заједничка обавеза заштита хришћанских поданика Порте. Осим тога, позивом на *свети рат*, поред унутрашњег пожара који је непотребно запаљен, Порта би могла изазвати и тешке спољашње неприлике. Зато је Лајнингенова дужност да османске министре на то упозори, који то треба да схвате као акт пријатељства и да тако цијене његове савјете.

Ако јој не пође за руком, као што је Аустрија жељела, да на вријеме паралише мјере које се предузимају и које су јако узнемирујуће, па их Аустрија сматра најозбиљнијим, и ако настави да инсистира у намјери да подјарми Црну Гору, Порта ће се увалити у непријатности све кад би јој и успјела акција. Ове непријатности би морале настати као резултат Порти познатих чињеница да све државе не дијеле њено гледиште о правном односу Црне Горе и Турске на основу турског објашњења у поменутој брошури. Кад је у питању положај Турске разумска мудрост налаже да ово питање Порта не ставља сада у први план. Лајнинген је упознат да се и руски кабинет активно заузима за нагодбу између Порте и Црне Горе коју би обје стране схватиле сврсисходно. Зато је Лајнинген инструкуиран да одвраћање Порте од напада на црногорску територију, на чему ради бечка влада, треба да Турској пружи јасан доказ пријатељства, јер се то у будућности може односити и на обрнуте случајеве. Беч не жели претпоставити да овај савјет неће наићи на увиђавност Порте.

Турској не може промакнути, стоји даље у упутству грофу Лајнингену, да сама чињеница подјармљивања, заједно са

дивљањем и свим посљедицама које су од тога неодвојиве, могу изазвати ону опасност коју би Аустрија означила као посљедицу фанатичних акција. Да ли би Порту зачудило ако би се хришћанско становништво аустријске провинције која граничи са Црном Гором због прича избјеглих једновјерника о почињеним злодјелима натјерало на покрете услјед нагона за самоодбраном? Мада у почетку без узајамне везе, ови покрети посредством протумјера могу израсти у распрострањен пожар, који би и преко граница турске територије обухватио становништво повезано поријеклом и вјером.

Али, ако Порта не попусти, онда би то Аустрију неизоставно довело у неприлику и натјерало је да поднесе жртве, па да, као што се то више пута догађало, хиљаде пребјеглица избјегну на њену територију и да се она мора бринути за њихов смјештај. Аустрија би била присиљена, објашњено је Лајнингену, да код Порте затражи накнаду поднијетих трошкова за избјеглице. И бројне повреде граничне линије и многе друге незгоде на граници због великог броја пребјеглица навеле би Аустрију да се из својих сопствених интереса, у овом случају уједињена с Русијом, супротстави Порти и њеном односу према Црној Гори. Да би се ријешила ова размимоилажења, Лајнингену је наређено да предузме све мјере да код Порте, како у њеном тако истовремено и аустријском интересу, издејствује не само укидање оних мјера које доводе до вјерских узбуђења него и уздржавање од напада на црногорску територију. „Ако се догоди да Порта не прихвати Ваше савјете“, стајало је даље у инструкцији бр. 1, „на Вама је, да је упозорите да ће за све посљедице њених неразумних поступака она бити одговорна“

Штавише, Аустрија је свом изасланику предвидјела и могућност турског освајања Црне Горе. „Ако би у тренутку доласка Ваше екселенције у Цариград, Црна Гора већ била подјармљена, морали бисте инсистирати на томе да се успостави ранији статус и да се Црна Гора одмах очисти од Турака“ Према томе, Аустрија је свом изасланику Лајнингену дала одријешене руке и јасне инструкције како да наступи у Цариграду у вези са црногорско-турским сукобом.

Аустријска влада је грофу Лајнингену Инструкцијом бр. 1 ставила у задатак да у Цариграду затражи коначно рјешење спора око османских енклава на Јадранском мору. Аустрија би била задовољна ако би Порта за енклаве Клек и Суторину, за чији посјед Турска треба искључиво да захвали великодушности цара Франца, признала начело по коме право на коришћење поморских путева испред спорних територија искључиво припада Аустрији, па да се султан удостоји упутити аустријском цару тражено писмо којим то потврђује. У том случају ово питање се имало сматрати окончаним. Али, ако би Порта ставила примједбе на наведени приједлог, а што је Аустрија очекивала на основу најновијих изјава османских министара, гроф Лајнин-

ген је требало да пренесе Порти да је једино Аустрија у могућности да објасни обим поклона аустријског цара Турској. Зато ће се Аустрија побринути да не дозволи уплитање трећих у рјешавање спора око енклава и спремна је да заузме војни став да би очувала своја права на морску површину поред енклава.

Грофу Лајнингену најављена је могућност да би се могло догодити да османска влада без икаквог коментара прими аустријски приједлог о рјешењу спора око енклава. Аустрија би такав став османске владе морала сматрати неприхватљивим, јер она тражи од Турске јасан и прецизан одговор на њен приједлог. Зато је Лајнингену наложено да инсистира на томе да Порта да одговор, а да ће Аустрија сматрати да је Турска прихватила аустријски приједлог и онда ако га Турска прими без коментара.

Инструкцијом бр. 1 Лајнингену је наложено да у Цариграду убрза рјешење више приватних рекламација. О томе му је приложена и посебна инструкција. Он је требало да инсистира да се што хитније ликвидирају они предмети који су позитивно ријешени у корист поданика аустријског цара; да се убрза доношење рјешења за предмете који се налазе на рјешавању и да се од турске владе затражи да сваком поданику аустријског цара, као што се то чини поданицима султана на аустријској територији, гарантује дозвољена дјелатност и да му се гарантује царева заштита. Ако Лајнинген увиди да турска влада не жели да удовољи аустријском захтјеву у погледу приватних захтјева, он је био дужан да одмах преда списак свих одштетних захтјева аустријских поданика. У питању су разбојнички препаци на аустријске трговце, узнемиравање путника, одштете за хришћане који су због злостављања од турских власти потражили уточиште на аустријској територији и сл. Пошто преда одштетни захтјев османској влади Лајнинген је требало да изјави да ће се Аустрија сама побринути за праведну накнаду. То је значило да је Аустрија била спремна да посегне крајњим средствима — да примијени силу да би изборила одштетне захтјеве својих поданика.

На крају Инструкције 1 Лајнинген је упућен у начин на који треба да презентира аустријске захтјеве. „Ваша екселенција мора интегрално наступити, онако како сама осјећа и како то одговара духу и озбиљности мисије. Сврха мисије је пријатељска, али искуство из посљедњих година и најновије понашање Порте натјерује нас и да вјерујемо да може бити остварена само енергичним наступом и да другачији корак не одговара интересима Царства и достојанству Његовог Величанства. Прошло је вријеме утјешних обећања, половичних пристанака, одуговлачењу одговора. Ако Порта прихвати наше захтјеве, она ће сама себи тиме направити највећу услугу, и то не само што ће испунити своје обавезе према нама него што ће и нама омогућити да покажемо наше већ потврђене и искрене жеље за њено добро.

Не прихвати ли то, Ваша Екселенција је опуномоћена да јој наговјести да ће заједно са Вама напустити Цариград и ц.к. отправник послова.“ Дакле, Аустрија је запримјетила прекидом дипломатских односа.

У Инструкцији број 2 Лајнингену је наређено да код Порте интервенише у циљу рјешавања одштетних захтјева аустријских трговаца. Ријеч је о поштовању царинске стопе од 3 посто како при увозу тако и при извозу робе. Аустрија је у више наврата интервенисала на Порти да се ова стопа не примјењује на босанско-далматинској граници, због чега је далматинско намјешништво улагало протест код босанског валије и због наплаћивања царине до 12⁰%. Затражено је и укидање пореза на извозни дуван у областима Драма и Струмица који је Порта, по мишљењу аустријске владе, увела само зато да отежа трговинску размјену овог артикла с Аустријом. Требало је тражити од Турске да ликвидира одштетни захтјев тршћанског трговца Теодора Думе у износу од 174.640 пјастера коју је претрпио наплатом повећане царине. И претрпљена штета закупаца извоза дрвета у Херцеговини Клукија и Шенфелда била је предмет који је Инструкцијом број 2 требало да ријеши Лајнинген у Цариграду. Наиме, за живота Али-паше Ризванбеговића, мутесарифа у Херцеговини, склопљен је с поменутиим трговцима трговачки уговор о сјечи и извозу дрвета у Херцеговини. Оба аустријска трговца уложила су знатна новчана средства за подизање постројења на Неретви која су им омогућила почетак рада. Управо када је овај трговачки посао требало да отпочне са пуном експлоатацијом и да донесе аустријским трговцима приход, Омер-паша је забранио рад предузећа, наводно због тога што се такав уговор није могао склопити без одобрења Порте и да Али-паша Ризванбеговић није био овлашћен за склапање уговора са страним држављанима. Лајнинген је требало да од Порте тражи одштету аустријским трговцима. Јер Аустрију, која заступа интересе својих поданика, не интересује да ли је умрли херцеговачки мутесариф био овлашћен за склапање уговора, него она свој захтјев базира на чињеници да је он био званични представник султанове власти у Херцеговини, да је уговор с њим склопљен и да су радови за његовог живота текли нормално и без ометања. Осим наведених предмета, Лајнинген је требало да и друге предмете потакне и затражи њихово хитно рјешавање.²⁹

У Инструкцији број 3 Лајнинген се упознао са проблемом светих мјеста. Пошто гроф Лајнинген није био упућен у проблем око светих мјеста то му је тај проблем, инструкцијом број три објашњен. Ријеч је о сукобу православне и католичке цркве у Палестини, у прасједишту хришћанства, и о жељи Русије и Француске да заштитом својих једновјерника стекну право на заштиту православних, односно католика у Османском Царству.

²⁹ Исто, Инструкција број 2, Беч, 22. јан. 1853.

Аустрија, иако католичка држава, требало је да помаже настојање не само Француске, као католичке државе, него и Русије као православне државе, да се сукоби што прије окончају. Али, по ред бриге о заштити католичког култа у Османском Царству учавала се тежња Француске да се борбом око светих мјеста уздигне као заштитница католичанства уопште и да се представи у политичком смислу као водећа католичка сила. Ова намјера Француске не може бити подржана од Аустрије, и Аустрија ће јој се супротставити пошто и она има, у односу на католике Османског Царства, иста права као и Француска. Лајнингену је наложено да османској влади предложи да се она потруди да остане изван сукоба хришћанских цркава. Порта би требало да истакне свој основни принцип: једнако поштовање свих хришћанских цркава на својој територији. Предлажући Порти овакав став Аустрија је жељела да јој стави на знање своје пријатељске услуге. Иако је Аустрија могла, инструкуран је Лајнинген, да заузме и другачији став, на примјер да подржи Француску, чиме би несумњиво отежала положај Турске, она ипак жели, предлажући јој горе наведено начело свог става о спору око светих мјеста, да Турска има што мање неугодности и да не дође у сукоб ни са једном од умијешаних хришћанских сила.³⁰

У Инструкцији број 4 допуњују се и прецизирају захтјеви аустријских поданика који су наговијештени Инструкцијом број 2. Подробније податке о одштетним захтјевима аустријских поданика је требао наћи у интернунцијатури у Цариграду. Начела којих се требао држати у расправи са османским министима су:

1. Порта не смије започети процес против аустријских поданика без издавања писменог рјешења. Посебно се наглашавало да треба инсистирати на одштетном захтјеву аустријских трговаца Шенфелда и Клукија (за њихову штету проузроковану Омер-пашиним забраном рада затражена је аконтација од 200.000 гулдена);

2. Изванредно добар утисак ће учинити ако аустријски вицеkonzул у Бургасу, кога је тамошњи бег грубо нападао, добије потпуно задовољење;

3. Европске провинције Турске поново насељавају пребјеглице мађарске револуције који су се почели враћати из Америке. Кошутови емисари, од којих су Figelmassy, Bátorffy, Bethlen, Kissi и Röszafty само најзначајнији, налазе се код османских власти и уживају не само заштиту и потпору него се виђају у Цариграду, Београду и другим већим мјестима Османског Царства.

4. Нарочито је требало инсистирати на уговору да се пре-дуприједи прелазак на ислам аустријских држављана, што је у току посљедњих година често остајало незапажено. Такав је био

³⁰ Исто, Инструкција број 3, Беч, 22. јан. 1853.

случај с преласком више бјегунаца, бивших побуњеника, у Видину, Шумли итд.

5. Коначно, требало је инсистирати на закључењу једне конвенције на основу које би свака аустријска конзуларна установа била овлашћена да на територији Османског Царства може затворити пребјеглице и вратити их преко границе, јер они у разним временским интервалима међусобно одржавају везе.³¹

Лајнинген је требало да објасни османским министрима да пољски и мађарски револуционари који су нашли уточиште у Турској, поткопавају њу саму својом лозинком: „Турска прво мора да буде у пламену како бисмо могли рачунати на ослобођење наше отаџбине са изгледима на успјех“.³² Од угушења мађарске и италијанске револуције и Кошут (Lajos Kossuth) и Мацини (Giuseppe Mazzini) су прихватили ову лозинку као своју. Порта не би требало да сумња да је то заиста тако откако јој је револуционар Лемми (Lemmie) пао у руке. Упркос томе, изгледа да она не може да схвати дјеловање пребјеглих револуционара на њеном земљишту него и сада, као и раније, третира многобројне пребјеглице на својој територији само као „несрећне госте“, а оне који су ступили у редове њене војске означава као своје ослонце. Лајнинген би стога требало да посјети османске ministre на чињеницу која је прије свега за Турску, а затим и за Аустријску Царевину изузетно важна, да би избијање општег пожара у Турској уједињени европски завјереници сигурно схватили као дуго очекивани сигнал како би одмах обновили покрет за остварење својих циљева.

Лајнинген је имао у Цариграду да расправи бројна питања која су се више година постављала у аустро-турским односима и која су била предмет спотицања у њиховим односима. Осим доста детаљних инструкција за своју мисију он је упућен и на интернунцијатуру у Цариграду која је требало да му пружи и податке о осталим спорним предметима у односима двију држава. Пошто се упознао са сврхом своје мисије и мјерама које му стоје на расположењу, Лајнинген се упутио у Цариград.

Лајнинген је Лојдовим бродом »Croazia« допутовао у Цариград, у суботу, 30. јануара 1853. у 9 сати. По доласку у цариградску луку, обавијестио је Клецла о свом доласку и поставио му задатак да одмах уговори састанак са великим везиром и министром иностраних послова. Пошто је Клецл обавио задатак који му је поставио Лајнинген и обавио предрадње смјештаја изванредног посланика, овај се искрцао с брода и смјестио у просторије интернунцијатуре.³³

³¹ Исто, Инструкције бр. 4, Беч, 22. јан. 1853.

³² Исто, Допуна Инструкције бр. 1, Беч, 22. јан. 1853.

³³ Исто, гроф Лајнинген Министру иностраних послова, Цариград, 2. фебруар 1853; Исто, Р.А. XII/Türkei, K-46, фон Клецл Буолу Шауенштајну, Цариград, 3. фебр. 1853.

Разумљиво је да је изненадни и ненајављени долазак специјалног аустријског посланика у Цариград изазвао велику сензацију. Озероф, отпражник послова руске амбасаде у Цариграду, обавијестио је свог канцелара: „Догађај дана је долазак специјалног аустријског изасланика грофа од Лајнингена, фелдмаршаллајтнанта и војног команданта Кракова“.³⁴

Изненадни долазак специјалног аустријског изасланика изазвао је у Цариграду велику пажњу. Јер, ни најнеобавијештенијима није могао промаћи значај догађаја због затегнутих односа који су још од 1849. године трајали између Аустрије и Турске. Становништву су, штавише, биле познате вијести да је Аустрија истовремено са слањем Лајнингена у Цариград успоставила на граници према Босни пријетећи корпус на челу са баном Јелачићем и да у Далмацију стижу нови војни контингенти. У таквим односима разумљиво је што је долазак грофа Лајнингена изазвао узнемирење не само становништва него и турских власти, па и дипломатских представника Француске и Енглеске, који су у спорним питањима Аустрије и Турске подржавали став ове друге. Зато су с нестрпљењем очекиване његове акције.

Лајнинген се пожуро да што прије отпочне своју мисију. Већ 31. јануара он је посјетио великог везира Мехмед Али-пашу и министра иностраних послова Фуад-ефендију. Приликом овог сусрета, којем су присуствовали с аустријске стране фон Клецл и Штајндл (Steindl), први тумач интернунцијатуре, Лајнинген је упознао представнике османске владе са сврхом своје мисије не улазећи у њене детаље прије него што услиједи аудијенција код султана. У свом извјештају о овом сусрету с османским министрима Лајнинген истиче да су се они живо интересовали управо за детаље његове мисије и да су се у разговору осврнули управо на оне детаље међудржавних односа који су били предмет његове мисије. Фуад-ефендија, „човјек јаког ума“, ушао је у детаљније разматрање става Турске о спорним питањима с Аустријом. Коментаришући концентрацију османских трупа у граничним провинцијама, он је истакао да је чудно што је у Аустрији изазвано узнемирење због војних појачања у граничним провинцијама, јер је Турска у брошури коју је уручила свим дипломатским представништвима у Цариграду објаснила своју акцију у Црној Гори па сходно томе и војна појачања у провинцијама. Наоружавање провинција, које заиста није обилно, коментарисао је даље Фуад-ефендија, не може имати никакву непријатељску намјеру према сусједној Аустрији,

³⁴ ННStA W, P.A. X/Russland, K-38, Озероф царском канцелару, Петра, 24. јан. 1853. — Озероф је обавијестио грофа Неселродеа о доласку Лајнингена у Цариград. Он каже да се Лајнинген јако разочарао када му је Озероф, на његово војнички отворено питање да ли је добио инструкције своје владе у вези с подршком његове мисије, јако разочарао; ННStA W, P.A. XII/Türkei, K-46, фон Клецл грофу Буолу Шауенштајну, Цариград, 3. фебруара 1853.

али се Порти не може оспорити право да према својим поданицима који се буне предузме оне мјере које су потребне да се њихова побуна угуши и да се успостави пређашње, мирно стање. Ово поготову што мјере које је предузела Порта у Црној Гори немају циљ да се промијени административно уређење ове провинције. Штавише, османски министри су одбијали сваку помисао да је од османске владе упућен позив муслиманима за *свети рат*, тим прије што је уочи отпочињања ратних операција путем прокламације обећана Црногорцима не само потпуна слобода вјеровања него, чак, успостављање потпуне аутономије њихове провинције под условом да ускладе своје интересе са интересима Османског Царства.

Одговарајући турским министрима на њихове аргументе о сукобу са Црном Гором, Лајнинген је изнио став своје владе о тим спорним питањима. Свеједно је у овом тренутку од кога је услиједио позив муслиманима на *свети рат*, истакао је Лајнинген, већ је чињеница да се он води. Турска је чак, иако је Аустрији обећала да ће бјегунце смјестити у удаљеније провинције, те исте бјегунце уврстила у редове своје војске у Црној Гори, а познато јој је да су они отворени непријатељи аустријске монархије. Турска је, пак, знала да Аустрија не може толерисати нити позив на *свети рат* нити задржавање бјегунаца у провинцијама које се граниче са њеном територијом. У односу на рјешавање спорних питања у вези са Црном Гором Лајнинген је стекао утисак да турски министри задржавају онај став који је Аустрији већ био познат и којим она није била задовољна.

Османски министри су Лајнингену објаснили свој став о питању Клека и Суторине. Лајнинген је приметио да је и ово питање остало непромијењено у ставу турске владе и да је ова спремна да на њега неодређено одговори. Зато им је Лајнинген ставио до знања да аустријска влада мора да зна какав је став турске владе према раније поднесеним приједлозима. Према томе, он ће тражити јасан одговор Турске о приједлозима Аустрије о енклавама.

У овом разговору дотакнуто је и питање спорова око захтјева за обештећење аустријских поданика. По овом питању турски министри су били спремни да без двоумљења удовоље аустријским захтјевима, па су се извинили Лајнингену што се и до сада одуговлачило са извршењем оних рјешења која су постала правоснажна.

На завршетку овог разговора гроф Лајнинген је затражио од великог везира да, што је могуће прије, уговори аудијенцију код султана, „јер је неспојиво са чашћу мог узвишеног цара да се одуговлачи мој пријем код султана“ Лајнинген се прибојавао да би могло доћи до одлагања аудијенције због чињенице да је баш тих дана умрла једна од султанија, па су турски министри имали разлог да одгоде аудијенцију. Дуже одлагање пријема код султана за Лајнингена би значило неуспјех његове мисије, а

Турској би дало времена за консултовање са страним дворовима, што Лајнинген опет није желио. Фуад-ефендија му је обећао да ће до аудијенције ускоро доћи. Тако се завршио први неформални састанак Лајнингена са великим везиром и министром иностраних послова, од којих је одмах сазнао какво мишљење османска влада има о споровима с Аустријом. За сваки случај, а да би убрзао аудијенцију код султана, Лајнинген је већ наредног дана послао Штајндла на Порту да се обавијести о аудијенцији.³⁵

Лајнинген није дуго чекао пријем код султана. Султан га је примио већ 3. фебруара, у 11 часова, у резиденцији Чириган. Лајнингенову пратњу сачињавали су, поред отправника послова интернунцијатуре Клецла, секретар посланства, гроф Лудолф, поручник Руф (Ruff) и тумач Штајндл. Послије уобичајених поздравних ријечи, Лајнинген је упознао султана са сврхом своје мисије. Укратко је изнио да већ дуже вријеме владају затегнути односи двију држава, а да због затегнутих међународних односа у садашњем тренутку такви односи не могу даље остати, те да аустријски цар жели отворено и јасно разматрање спорних питања и да би у случају повољних рјешења желио обнову пријатељских односа између Аустрије и Турске.

Прије свега, наставио је Лајнинген, Аустрија тражи од Турске званично објашњење о томе каква је сврха наоружавања на граници Далмације. С тим у вези је и распаљивање вјерског фанатизма због објаве вјерског рата против Црногораца, који се лако могао проширети и на сусједне аустријске провинције. Због тога Аустрија није могла мирно посматрати развој ратне ситуације на својој граници, тим прије што је Омер-паша изјавио да има наређење да осим напада на Црну Гору настави са непријатељствима према Аустрији. Лајнинген је изјавио да аустријски цар пријатељски савјетује султану да се обуставе непријатељства у Црној Гори и да се према становништву не примјењује одмазда. Аустрија тражи, наставио је Лајнинген, да се политички кривци, учесници недавне револуције у Мађарској, који су се склонили у Турску, а који су се у знатном броју појавили у султановој војсци која се бори у Црној Гори, одмах отпусте из војске и интернирају даље од њених граница. Пошто је саслушао Лајнингена, који је упознао султана и са спором око енклава и приватних рекламација аустријских поданика, султан је захвалио аустријском цару на писму и изразио наду да ће се у-

³⁵ HHStA W, P.A. XII/Türkei, K-46, фон Клецл грофу Буолу Шауенштајну, Цариград, 3. фебруара 1853. — Из разговора грофа Лајнингена и Фуад-ефендије, закључио је Клецл, видјело се да је Порта незадовољна наступом Лајнингена у Цариграду. Атмосфера је била таква да је османски министар у једном тренутку упитао аустријског емисара да ли је он дошао да преговара или је дошао да, одређујући невјероватно кратак рок, добије разлог за објаву рата. На то му је Лајнинген објаснио: „Размирице су такве да је дошло вријеме да се оне ријеше“.

чинити све да се уклоне запрете старим пријатељским односима.³⁶ Послије аудијенције код султана настављени су разговори на Порти.

На радном састанку с Фуад-ефендијом, који је једини од султанових министара присуствовао аудијенцији, Лајнинген му је о наведеним захтјевима своје владе уручио службену ноту и затражио хитан одговор.³⁷

Пошто је појава Лајнингена у Цариграду изазвала сензацију, природно је што су дипломатски представници страних држава будно пратили његово кретање. Било је познато да је Аустрија била у дослуху с Русијом и да је Лајнинген очекивао

³⁶ ННStA W, Mission Leiningens, K-217, гроф Лајнинген грофу Буолу Шауенштајну, Цариград, 3. фебруар 1853; »Narodne Novine«, 19. фебруар донос вијест да је Лајнинген имао ове задатке у Цариграду: „1. Одступање Аустрије приморскога земљишта при Клеку и Суторини. 2. Изјављење, зашто је прие предузет рат проти Црнојгори него је то службено пријављено, и мировно изравњање истог. 3. Стављања босанских католика под аустријанску заштиту; напoкон неке полaкшице у трoвoвачкoм прoмету, које не спадају у главни садржај послaнствa Леинингеновa“. »Narodne Novine«, 26. фебруар 1853, побијају тврђу да је сврхa Лајнингенове мисије у Цариграду да „иште од Турске, да јој ова уступи два земљишта комада Клек и Суторину, која с ове стране Дубровника леже“.

³⁷ ННStA W, P.A. XII/Türkei, Текст ове ноте у цјелини гласи: »Le sousigné Lieutenant- Feldmaréchal dans les armées de Sa Majeste l'Empereur d'Autriche, chargé d'une mission extraordinaire et directe auprès de Sa Majesté le Sultan, a eu l'honneur d'exposer de vive voix tant à ce Monarque même qu'aux Ministres de la Sublime Porte les graves motifs qui ont déterminé Sa Majesté l'Empereur à l'envoyer à Constantinople afin de tenter une dernière démarche pour écarter les difficultés qui se sont opposées à une solution satisfaisante des différentes questions pendantes entre le Gouvernement Impérial et la Sublime Porte.

Sans s'appesantir davantage sur ces motifs dont la valeur et la portée n'auront pas échappé à la pénétration du Ministère ottoman le soussigné se bornera à spécifier d'une manière nette et précise les demandes qu'il a l'ordre de formuler.

1) Les mesures militaires adoptées par la Sublime Porte à la suite des événements du Monténégro eussent même dans des circonstances ordinaires exigé un avis préalable au Gouvernement voisin. L'omission de ce procédé, toujours observé entre Etats limitrophes, a dû d'autant plus surprendre la Cour Impériale d'Autriche, que l'extension donnée aux armements et le caractère de *guerre sainte* qu'on a cherché à imprimer, en Bosnie comme dans l'Herzégovine et l'Albanie, à la lutte qui allait s'engager, pour enflammer l'ardeur belliqueuse de la population musulmane en éveillant son fanatisme contre les Chrétiens, ont donnée lieu à toutes sortes de bruits, comme si les dites mesures n'avaient pas uniquement pour but la pacification du Monténégro, ainsique les avis donnés à la Sublime Porte et les assurances réitérées de cette dernière autorisaient à la croire. Ces bruits acquéraient un plus grand poids par les propos que tenaient ouvertement les officiers et même le Commandant en chef de l'Armée ottomane, et bien qu'il repugne au Gouvernement Impérial d'admettre une pareille supposition, il ne pouvait cependant s'empêcher de fixer son attention sur ce qui, en définitive, devait résulter de l'entreprise de la Sublime Porte contre le Monténégro et qui peut-être ne serait pas de nature à pouvoir être accepté par la Puissance voisine. La Gou-

од Озерофа да подупре његову мисију на Порти.³⁸ С друге стране, отправници послова француске и енглеске амбасаде настојали су да наговоре Порту да одмах не одговори на аустријски притисак — или зато што су били изненађени мисијом Лајнингена па су остали без инструкција својих влада, или зато да се још више заштрне супротности двију држава. У таквим односима разумљиво је да су учестали дипломатски договори на којима је најчешћа тема био одговор Турске на аустријску ноту.

Отправник послова француске амбасаде, Ла Валет (de La Valette), први је изгледа добио инструкције своје владе о њеном ставу према мисији Лајнингена. Тај став укратко је пренио Лајнингену сам Клецл: Пријетеће држање оба царска двора према Порти већ дуже вријеме плијени пажњу француског кабинета. У Паризу су нарочито били забринути због војних маневара у Јужној Русији. Пошто је Киселеф, (Kiselev), дипломатски пред-

vernement Impérial se voit, par ces raisons, obligé à demander à la Sublime Porte une explication catégorique sur *l'étendue* et le *but* de ces armemens.

2) Contrairement aux Traités, aux Conventions spéciales et aux ordonnances qui en forment le corollaire, de nombreux réfugiés politiques et en particulier de ceux qui ont porté les armes en Hongrie contre leur Souverain font partie de l'armée ottomane expédiée contre le Monténégro, et y occupent même des grades supérieurs. L'Autriche, en rappelant à la Sublime Porte ses engagements, demande l'éloignement immédiat de la frontière de ces dangereux éléments de désordre et leur internement dans des localités convenables.

3) Pour ce qui est de la question des Enclaves de Klek et de Sutorina, le soussigné a l'ordre de déclarer que le Gouvernement d'Autriche est ferme dans son opinion et dans son attitude annoncée au Divan par la Note du Chargé d'affaires Impérial, en date du 7 Janvier, et qu'il insiste sur une réponse propre à dissiper toute espèce de doute concernant les intentions de la Sublime Porte à cet égard.

4) C'est la volonté expresse de Sa Majesté l'Empereur que Ses sujets en Turquie aient à jouir dans leurs justes réclamations et dans la revendication de leur bon droit de toutes les garanties qu'offre un Gouvernement régulier et telles qu'elles sont assurées aux sujets ottomans dans l'Empire d'Autriche. Toutefois l'on a remarqué avec peine que les plus grandes lenteurs sont apportées, surtout depuis quelque tems, dans la définition des affaires des sujets autrichiens en Turquie, ce qui oblige le Gouvernement Impérial à demander que les plus pressentes de ces réclamations qui se trouvent spécifiées dans la liste ci-jointe, soient entièrement réglées sans le moindre délai sauf à amener en suite le plus tôt qu'il sera possible, la conclusion des autres affaires en négociation avec la Sublime Porte ou avec ses autorités dans les provinces.

Telles sont les demandes que le soussigné est dans le cas d'adresser au Gouvernement ottoman. Celui-ci ne se méprendra pas sur la gravité de la situation. Il sentira lui-même qu'elle ne comporte pas de vagues assurances, des demi-promesses ou des réponses évasives. Si la Sublime Porte satisfait à ces demandes, toutes fondées sur le bon droit et la justice, comme sur une saine appréciation de ses véritables intérêts, Elle servira avant tout sa propre cause, et non seulement Elle remplira ses obligations envers un grand Empire voisin, mais Elle mettra celui-ci à même de lui témoigner de nouveau ces sentiments de sincère et loyale amitié dont il lui a fourni tant de preuves dans les circonstances les plus difficiles.»

³⁸ HHStA W, P.A. X/Russland, K-38, кнез Неселроде Фонтону, Петроград, 26. јануар 1853. г. — Неселроде је обавијестио Фонтону да је руска влада задовољна поступком аустријског двора кад ју је унапријед упознао са задатком грофа Лајнингена у Цариграду.

ставник Русије у Паризу, изјавио да су ови војни маневри имали за циљ провјеру санитарског кордона, забринутост је попустила. Али, што се Аустрије тиче, „њен непријатељски став према Порти само је правно поткријепљени захтјев ове силе у односу на далматинске енклаве“.³⁹ У једном писму Клецл је обавијестио Лајнингена да је из поузданих извора сазнао како је Ла Валет добио инструкције своје владе по којима она, у сагласности с Енглеском, сматра да су претензије Аустрије на енклаве Клек и Суторину незаконите и да, ако Аустрија угрози Турску, ова може рачунати на потпору обје државе.⁴⁰

Отправник послова енглеске амбасаде, пуковник Роуз, био је прилично јасан када је на балу у белгијској амбасади пришао Клецлу и понудио му своје посредовање у рјешавању насталог спора са Турском. Његова влада је, по ријечима пуковника, имала исти став с Аустријом према црногорском питању, али у односу на друга спорна питања енглески кабинет је подржавао Турску. Он је предложио Клецлу да се Турској продужи рок за формулисање одговора на аустријску ноту, што је Клецл одбио, јер је тај рок одредио цар и Лајнинген га није могао продужити. Клецл је детаљније обавијестио Буола Шауенштајна, министра иностраних послова, о ставу енглеске владе у аустро-турском спору. Према ријечима пуковника Роуза, он је сагласан са ставом Ла Валета, „јер Енглеска признаје право Порте у питању лука“, и да је он од своје владе опуномоћен да Порту у том смислу помаже. Роуз је рекао Клецлу да је и Енглеска у ствари заинтересована за Клек и Суторину. Она је, као савезница Порте, вољна запловити у све турске луке, па је отварање за саобраћај ових лука и енглески интерес.⁴¹ Иако је бечка влада и раније претпостављала да су Енглези умијешани у Портин став да промијени статус енклава, ипак је, управо сада, пуковник Роуз открио став своје владе.

Очигледно је било да је Турска, бар првих дана последије предаје ноте, остала равнодушна. Иако су министри Порте, тих дана, често вијећали, ипак није био на помолу њихов одговор. И Лајнинген и Клецл су сматрали да такав став турске владе долази отуда што се Турска поуздала у подршку Енглеске и Француске. Да је њихово резонување било основано показало се на балу који је 6. фебруара приређен у француској амбасади у част инаугурације француског цара. На балу су били многи турски чиновници вишег и нижег ранга, што је био знак да су односи двију држава врло пријатељски. С друге стране, Фуад-е-фендија је у разговору, на балу, с Лајнингеном и Клецлом вео-

³⁹ HHStA W, P.A. XII/Türkei, K-46, фон Клецл грофу Буолу Шауенштајну, Цариград, 5. фебруар 1853.

⁴⁰ HHStA W, Mission Leiningens, K-217, фон Клецл грофу Лајнингену, Цариград, 5. фебруар 1853.

⁴¹ HHStA W, P.A. XII/Türkei, K-46, фон Клецл грофу Буолу Шауенштајну, Цариград, 7. фебруар 1853.

ма хладно саопштио двојици аустријских дипломата: Порти није могуће удвостљити аустријском захтјеву да повуче своје трупе из Црне Горе и да у њој и даље толерише оно стање које је било прије доласка њених трупа у ову провинцију. Према проблему енклава Фуад-ефендија је био још јаснији: Порти се не може оспорити право власништва над енклавама, па према томе ни право да мијења статус тих територија.⁴² Послије овог разговора, а и хладног понашања турских министара, Лајнинген је заклучио да Порта намјерава одбити његове захтјеве. Зато је саопштио Клецлу да ће ипак сачекати официјелну ноту Порте, а онда ће се, са свим особљем интернунцијатуре, повући из Цариграда. Иако је од раније, пошто се упознао са ставовима енглеског и француског кабинета према задацима његове мисије, предвиђао тешкоће у рјешавању питања енклава, јер су обје ове државе посвећивале томе највећу пажњу, Лајнинген ипак није очекивао да ће Порта на остала питања његове мисије толико одречно одговорити.⁴³ Зато је наведени разговор у француској амбасади био за њега изненађење, па је своју мисију већ сматрао неуспјелом.

Аустријски емисар у Цариграду био је обавијештен да Порта, поред тога што спрема одречан одговор на аустријску ноту, предузима све мјере које ће јој омогућити да избјегне изненађења с аустријске стране. Она је наводно послала у Париз Дауд-бега ради консултовања с париским кабинетом. Истовремено је извршена мобилизација редифе у Румелији, а од египатског намјесника Абас-паше затражена је помоћ од 40.000 војника. Свим наведеним мјерама Порта је појачавала само европски дио Царевине. Мјере појачавања границе према Аустрији, сматрали су дипломатски представници Аустрије у Цариграду, предузете су и у циљу супротстављања њеном посматрачком корпусу у Хрватској. Међутим, накнадном провјером ових вијести установљено је да су оне или нетачне или искривљене, а ширене су зато да се Аустрија заплаши и ублажи захтјеве Порти.⁴⁴

Учестала су консултовања османских министара са енглеским и француским отправницима послова. Иако су Портини министри, у разговору с Лајнингеном, изјављивали да се Порта неће привољети наговарању, посебно Француске и Енглеске, ипак је Лајнинген стекао другачије увјерење. Наиме, посланици и Енглеске и Француске често су се, управо тих дана, виђали како улазе и излазе из сараја, и то свакодневно. Како су односи Турске с тим државама били пријатељски, Лајнинген је за-

⁴² Исто.

⁴³ ННStA W, Mission Leiningens, K-217, гроф Лајнинген грофу Буолу Шауенштајну, Цариград, 5. фебруар 1853. године.

⁴⁴ ННStA W, Mission Leiningens, K-217, гроф Лајнинген грофу Буолу Шауенштајну, Цариград, 7. фебруар 1853; ННStA W, P.A. X/Russland, Извјештај генералног конзула Фока, Каиро, 12. јануар 1853. године. Почело је регрутовање у доњем току ријеке Нила и, на захтјев Порте, регрутује се 40.000 војника.

кључио да њихови посланици често посјеђују Порту да би учествовали својим савјетима у одговору Порте на аустријску ноту.

Суочен са оваквим ставом Порте, Лајнинген је постао још упорнији у својим захтјевима. Он је чекао да 9. фебруара истекне рок од шест дана, који је поставио 3. фебруара приликом предаје ноте. Поред тога, побринуо се да се прошире гласови како се особље интернунцијатуре пакује ради напуштања Цариграда. У османској пријестоници, у очекивању званичног одговора Порте, атмосфера је била крајње напета наговјештајем могућег рата с Аустријом. Опште увјерење је било да ће Порта, судећи према понашању и изјавама њених министара, одбити аустријску ноту. Међутим, на помолу су били други заплети, па је Порта кренула путем попуштања аустријском притиску.

Док је Лајнинген врло смишљено протурао гласове како се Клецл, са особљем интернунцијатуре, спрема за одлазак, и на тај начин хтио Порти ставити на знање да је аустријска влада заиста чврста у својим захтјевима, управо тада је, 8. фебруара 1853, дошао у интернунцијатуру драгоман Порте, Нуредин-бег, да од Лајнингена замоли продужење постављеног рока за одговор Порте. Нурединбег је упознао грофа Лајнингена да се на Порти свакодневно вијећа до касно у ноћ о аустријским захтјевима, али да се и поред таквог рада није могао срочити одговор порте који би задовољио Аустрију. Пошто је Порта ипак више склона прихватању аустријских захтјева него њиховом одбијању, изјавио је Нуредин-бег, нормално је што тражи продужење рока за одговор.

Лајнинген је био задовољан сазнањем да Порта жели да удовољи аустријским захтјевима, те се сложио да продужи рок за одговор Порте за још три дана, дакле до 12. фебруара, али је нагласио, ради сваке опрезности, да то чини зато што му је то вријеме иначе потребно ради припреме особља интернунцијатуре за одлазак у случају незадовољавајућег одговора Порте. Не мало се изненадио када га је драгоман упитао зашто већ није затражио опроштајну аудијенцију код султана пошто је Порта већ дјелимично удовољила аустријским захтјевима када је издала наређење Омер-паши да обустави ратовање у Црној Гори. Лајнинген се није дао збунити, него је драгоману рекао да се Аустрија неће задовољити половичним рјешењима и да она тражи одговор на сва питања која су предмет његовог посланства.

Пишући Буолу Шауенштајну о расположењу у Цариграду у вријеме његовог боравка у том граду, гроф Лајнинген је, 10. фебруара истакао да су на Порти забринути због његовог непопустљивог држања. У таквом расположењу, Фуад-ефендија је истакао да му је стало до разрешења спорова с Аустријом и да ће Порта, независно од других држава, донијети одлуку. И ова изјава османског министра улила је наду Лајнингену да може очекивати повољан исход, уколико Порта, по Лајнингеновом мишљењу, не буде обраћала пажњу на савјете Енглеске и Фран-

цуске, које су настојале да је одврате од удовољења аустријским захтјевима. Међутим, друга изјава овог истог министра, изречена скоро у исто вријеме — „али ако Аустрија хоће рат, онда ће му се Порта предати свом снагом“ — поколебала је Лајнингена, јер је у њој видио могућност и другачијег одговора Порте. Лајнинген је управо у овој изјави османског министра наслутио велики утицај Ла Валета, јер је управо он једном министру рекао: „de se poser en victime“. Није било сумње да су контрадикторне изјаве истог министра произлазиле из расположења које је владало на Порти и које се често мијењало — од оног да се аустријски захтјеви у цјелини прихвате до оног да се они потпуно одбаце. Ипак, Лајнинген је осјетио да на Порти превладава она страна која нагиње ка попуштању, пошто је Фуад-ефендија наговјестио да ће Порта тражити од Аустрије гаранцију да Црногорци неће узнемиравати султанове трупе приликом њиховог повлачења из Црне Горе. Лајнинген је ћутке прешао преко овог питања.⁴⁵ У оваквом расположењу Лајнинген је очекивао одговор на ноту.

Поједини турски министри и даље су иступали различито у својим изјавама. Клецл је, пак, стекао увјерење да и Фуад-ефендија свим силама настоји, слиједећи по његовом мишљењу савјете Енглеске и Француске, да се не усвоје аустријски захтјеви, односно да се одложи доношење коначне одлуке. Он је овај закључак извео на основу тога што се енглески и француски дипломати виђају да „појединачно или заједно проводе сате и сате на Порти или у Фуадовој кући“.⁴⁶ Да би Портиним министрима парирао и на њих вршио притисак, Клецл је, по наређењу Лајнингена, на свима видљив начин отпочео припреме за свој одлазак. Клецл је, 10. фебруара, обавијестио Буола Шауенштајна да ће до 12. фебруара сачекати одговор Порте на аустријску ноту, па ако ова не задовољи Лајнингена, онда ће се затражити хитан одговор на сва питања са *да* или са *не*. У случају да Порта одговори са *не*, он ће се укрцати на брод „Croaziu“, а у интернунцијатури ће оставити само Штајндла — са дужношћу да се брине о посланичкој архиви и текућим пословима. Док су се тако у интернунцијатури припремали за одлазак, истовремено су испитивали гласове који долазе са Порте о њеном могућем одговору.

Да је дошло до промјене у ставу Порте Лајнинген је ускоро сазнао из разговора Роуза и Ла Валета који су га посјетили 10. фебруара. Лајнинген је био убијеђен да су они одвраћали министре Порте да повољно одговоре на аустријску ноту, и они су управо тих дана били чести гости на Порти, а дошли су аустријском посланику са циљем да му саопште вијест да је

⁴⁵ HHStA W, Mission Leiningens, K-217 гроф Лајнинген грофу Буолу Шауенштајну, Цариград, 10. фебруар 1853. године.

⁴⁶ HHStA W, P.A. XII/Türkei, K-46, фон Клецл Буолу Шауенштајну, Цариград, 10. фебруар 1853.

турска влада прихватила његове захтјеве, а да су они својим утицајем допринијели таквој њеној одлуци. Лајнинген је њихову посјету протумачио другачије: пошто су прочитали одговор Порте којим она удовољава аустријским захтјевима, и нису могли утицати на то да се одбију, хтјели су да први саопште како су наводно они утицали на Порту да прихвати аустријску ноту. Нама се, пак, чини да су они могли донекле утицати да се изгледе односи Аустрије и Турске у моменту кад су се на истоку већ видјели помућени односи у којима главни актери нису биле Турска и Аустрија, већ Турска и Русија. Требало је, дакле, да Турска има мир на граници према Аустрији како би могла што више снага одвојити за сукоб са Русијом. Да је Русија безрезервно подржавала Аустрију нема сумње. Озероф, који није имао инструкције своје владе, био је наклоњен аустријским захтјевима и на порти је подржавао Лајнингенове захтјеве. Лајнингену је преостало да сачека Портину одлуку која му је требала бити саопштена 12. фебруара.

Међутим, када се најмање надао, потпуно изненада, Лајнинген је 10. фебруара добио текст Портиног одговора на његову ноту од 3. фебруара.⁴⁷ У овој ноти се, на прву тачку аустријске ноте, одговара како је Висока Порта зачуђена што је Аустрија изненађена да јој нису најављени покрети османских трупа против побуњеника у Црној Гори. Иако би се пацификација Црне Горе могла извршити и са мањим бројем војника од оног који је тамо упућен, једини циљ концентрације већег броја војника јесте да би се становници Црне Горе уразумили да им је узалудан сваки отпор. Пошто је Турска предузела угушење побуне у Црној Гори, по мишљењу Високе Порте, њој није ни на памети било да у покрету њених трупа Аустрија може наћи разлоге да сумња у њене намјере. Порта због тога није ни обавијестила Аустрију о покрету својих трупа. Уколико је пак Аустрија посумњала у намјере Порте, она је могла преко отправника послова затражити објашњење да као сусједна држава буде упозната са циљем покрета султанове војске, „па Порта не би оклијевала да царској влади пружи обавјештења о војним покретима“. Да је Порта одлучила да поштује аустријску територију лако се може утврдити из наредби командантима трупа против Црне Горе о строгом поштовању аустријске граничне линије.

Порта је одбацила оптужбу Аустрије да је војни поход у Црној Гори прогласила *светим ратом* муслимана против хришћана. У ноти се даље истиче да је поход на Црну Гору немогу-

⁴⁷ HHStA W, P.A. XII/Türkei, K-46, гроф Лајнинген грофу Буолу Шауенштајну, Цариград, 10. фебруар 1853; Исто, гроф Лајнинген фон Клеццу, Цариград, 11. фебруар 1853. Резимирајући садржај турске ноте Лајнинген закључује: „Познато је да се Порта (Диван) служи суптилним и еластичним реченицама што најбоље показује питање израза *status quo ante bellum* како би се одгодила рјешења неког питања или изазвала дискусију о њему“; HHStA W, Mission Leiningens, K-217, Беч, 3. марта 1853.

ће сматрати *светим ратом* муслимана против хришћана и због тога што је више од половине војника у султановој армији састављено од хришћанских поадника Османског Царства. „Тај савез хришћана и муслимана под истом заставом несумњиво доказује да се изазвани нереди од побуњеника тичу и хришћана и муслимана“. Зато, управо овакав састав султанове војске најбоље потврђује да се против Црне Горе не води *свети рат*, већ да се води рат против побуњеника. Као сусједној држави, Порта жели да разлико Аустрији оне аргументе који су је навели да изврши пацификацију Црне Горе: „Познато је да је Црна Гора брдовита земља малог пространства и да се њени становници већином баве разбојништвом. Они су прекинули саобраћај с Херцеговином који је веома потребан за обје провинције. Сусједне граничне предјеле у Херцеговини су пљачкали, пустошили и проливали крв нападајући невино становништво, а било је случајева да су, изненадивши их, убијали османске официре и односили њихове главе у брда као трофеј побједи. Они се нису на томе задржали, већ су се дрзнули и напали тврђаву Жабљак и поубијали артиљеријску посаду. На основу таквог понашања Црногораца османска влада је одлучила да предузимањем енергичних мјера оконча побуну и успостави мир и спокојство у тим областима. Да би се избјегло проливање крви, Црногорци су прво позвани да се одркену побуне, а кад нису послушали позив, употријебљена је сила“.

У односу на спорно питање присуства у султановој војсци извјесног броја официра-пребјеглица, Порта је у ноти истакла да ће, да би дала још једном доказ аустријској влади о искреним намјерама за измирење, хитно наредити да се сви ти официри одмах упуте у унутрашњост Царства.

Аустрија је у својој ноти затражила од Порте да поштује status quo енклава Клека и Суторине. У одговору Порте види се да она стоји на оном стајалишту које је у погледу поменутих енклава регулисано нотама интернунција Отенфелса у 1832. и 1833. години. Међутим, Порта жели да с Аустријом започне разговоре о промјени статуса енклава. Али, истиче се даље у турској ноти, Аустрија може бити сигурна да Висока Порта жели да са њом води отворене пријатељске разговоре и никада није мислила учинити ништа силом или што би било противно аустријским интересима.

Порта је већ приступила испуњењу захтјева аустријских поданика које је Аустрија тражила својом нотом. У ноти турске владе се наводи да су неки захтјеви већ ријешени, а неки су у фази рјешавања; „али у сваком случају османска влада неће дозволити ни најмање непажње кад се ради о заштити и правима аустријских поданика“.⁴⁸

⁴⁸ Р. Грба, нав. дјело, 147—148; HHStA W, Mission Leiningens, K-217, Фуад-ефендија грофу Лајнингену, Цариград, 11. фебруар 1853.

Као што се види, Порта је настојала да својим одговором ублажи аустријске нападе, те је покушала да њиме објасни своје држање. Пошто је примио ноту, Лајнинген је, коментаришући њен садржај Буолу Шауенштајну, констатовао да га одговор Порте није задовољио у главним питањима, без обзира на претходна њена увјеравања; у њему нема одговарајућих објашњења која је Аустрија тражила у погледу повлачења султанових трупа из Црне Горе, нити пак давања довољних увјеравања у односу на сређивање приватних рекламација и укидања царина које, супротно уговорима, оптерећују нашу трговину, увјеравања о снижавању царинске стопе, а у вези приватних одштетних захтјева Порта је дала нејасна увјеравања. Штавише, истиче гроф Лајнинген, Порта се није одрекла својих ранијих ставова да у односу на енклаве Клек и Суторину посједује извјесна права којих се не може одрећи, иако сада не намјерава да их користи. Зато је Лајнинген одлучио: „Ја ћу због тога сутра послати првог тумача интернунцијатуре Фуад-ефендији и саопштити му да одговор Порте третирам недовољним“.⁴⁹

Због тога Лајнинген није ни прихватио опроштајну посјету султану коју су му били удесили министри Порте и која је била заказана за 12. фебруар, јер ако би прихватио ту аудијенцију могао би се створити утисак да је међу двима државама дошло до поравнања, што није било тачно. Лајнинген је обавијестио Буола Шауенштајна да ће, послје пријема официјелне ноте на француском језику, упутити Порти писмени одговор на њу и изјавити да мисију, „коју ми је повјерио мој цар и господар, морам сматрати неуспјешном и Порта се мора сматрати одговорном за све последице“.⁵⁰ Обавијестио је канцелара и о својим даљим поступцима: послје уручења одговора Порти, укрцаће се на брод, прекинути сваку везу с турском владом с којом треба да даље контактира Клецл на основу његових инструкција у циљу покушаја посредовања, а ако и он не успије, до одређеног рока, треба да се укрца на брод и тако прекине дипломатске односе с Портом.

Ускоро је услиједио и официјелни текст ноте на француском језику. Порта је, 11. фебруара поподне, доставила Лајнингену ноту која се нешто разликовала у односу на текст ноте на

⁴⁹ HHStA W, Mission Leiningens, K-217, гроф Лајнинген грофу Буолу Шауенштајну, Цариград, 10. фебруар 1853.

⁵⁰ Исто, гроф Лајнинген Фуад-ефендији, Цариград, 11. фебруар 1853. — Лајнинген је обавијестио Фуад-ефендију, да га турски одговор нотом од једанаестог фебруара није задовољио и да на основу ставова из ње не могу бити отклоњени неспоразуми међу државама. Зато је одлучио да му предложи, на турском језику, текст ноте који би га задовољио, а она је у ствари резиме онога што му је усмено пренио. Од Порте се тражио одговор у року од три дана. На крају је додао: „Желим додати, да, уколико нота буде прихваћена, не видим никакве препреке да одговор буде достављен у форми тајног и посебног акта, а у том случају нећу оклијевати, са моје стране, да службено примим ноту Високе Порте од 10. овог мјесеца“.

турском језику, али је углавном одговарала духу Портиних ставова из те ноте. Кад је Лајнинген проучио понуђену ноту, установио је да су у њу унесене модификације неких формулација. Као примјер тих модификација Лајнинген је навео да је у првобитном тексту стајала формулација: »il etait du devoir le plus imperieux de réprimer énergiquement ces actes de revolte«, а у новом тексту је замијењена са »supprimer«. Слично је и са неким другим изразима. Зато је Лајнинген одлучио да се ни тај текст ноте не може сматрати задовољавајућим.

Покушај представника Француске и Енглеске, који су га посетили у намјери да посредују у циљу његовог попуштања, пропао је. Лајнинген је изјавио да му инструкције његове владе не дозвољавају уплитање, договарање или посредовање у овом спору са представницима других држава.⁵¹

Специјални аустријски посланик је, пошто је проучио ноту од 11. фебруара, закључио да одмах мора обавијестити Порту да она поменутом нотом није удовољила аустријским тражењима, пошто је у ноти избјегнуто јасно и отворено објашњење Порте на аустријске захтјеве. Одмах је на Порту упутио фон Штајндла, да још 12. фебруара пренесе Фуад-ефендији његову одлуку и да се од Порте још једном, и то хитно, затражи коначан одговор на аустријски захтјев. Фон Штајндл је 12. фебруара посетитио Фуад-ефендију, упознао га с аустријским ставом о Портиној ноти и затражио коначну одлуку Порте, јер се он, у случају незадовољавајућег одговора, неће више појављивати на Порти. Не мало се изненадио кад му је Фуад-ефендија на те ријечи одговорио да се он уствари нада да ће фон Штајндл у будуће још чешће виђати на Порти.⁵² Непопустљив став Аустрије и још тврдоглавије одбијање Турске допринијело је крајње затегнутим односима. Још 12. фебруара владало је увјерење у Цариграду: „да Порта у својим концесијама неће даље ићи и у томе је имала подршку поморских сила“. Због тога је све најаљивало прекид дипломатских односа с Аустријом и питање одласка Лајнингена из Цариграда било је питање тренутка.⁵³

Умјесто коначног одговора Порте који је тражио фон Штајндл, Фуад-ефендија је поново позвао првог тумача интернунцијатуре да се слиједећег дана појави на Порти и да још једном изнесе аустријске захтјеве. По наређењу Лајнингена, фон Штајндл се одазвао позиву и још једном формулисао коначне аустријске захтјеве од којих она неће одустати. Фон Штајндл је предложио текст ноте којим би Аустрија била задовољна: „Цијенећи велике и заједничке интересе двију држава и цијенећи пријатељске савјете аустријске царске владе, Висока Порта, чу-

⁵¹ HHStA W, Mission Leiningens, K-217, гроф Лајнинген грофу Буолу Шауенштајну, Цариград, 12. фебруара 1853.

⁵² HHStA W, P.A. XII/Türkei, K-46, грофу Буолу Шауенштајну, Цариград, 17. фебруар 1853.

⁵³ Исто.

вајући своја царска права изјављује да, стационарним војним корпусом у Црној Гори, нема намјеру мијењати статус ове провинције и да ће поштовати *status quo ante bellum* Црне Горе; Висока Порта ће одмах наредити најстрожу истрагу позива на *свети рат* у провинцијама назначеним у ноти; Висока Порта изјављује да неће мијењати *status quo* енклава, због избјегавања сукоба.“ Порта је требало да се, овом нотом, још обавезе да ће одмах приступити реализовању одштетних захтјева по приложеној листи, а као покриће требало је да послужи одређена сума новца коју би Порта требала инкасирати у интернунцијатури. На овом састанку усаглашавани су ставови око Портиног одговора. Фуад-ефендија је затражио да се аустријска формулација, која се односи на црногорско питање, исказана са *status quo ante bellum*«, преформулише у »*status quo avant le soulèvement des habitants du Monténégro*«, пошто се прва мисао може тумачити и тако да нахије које су Црногорци заузели на почетку устанка, на примјер утврђење Жабљак и нахија Грахово, њима остану. Даље, Порта ће преузети обавезу да се да амнестија Црногорцима, али да се из текста ноте избаци формулација »*aussitôt que la rétraite des troupes sera assurée*« као формулација која је понижавајућа за Порту. И она формулација у ноти којом је Аустрија тражила да се Порта обавезе да ће извршити истрагу у вези с позивом на *свети рат* била је за Порту неприхватљива, те је Фуад-ефендија тражио од Штајндла да се избаци из текста ноте. Јер, објаснио је Фуад-ефендија, испитивање на терену ко је упутио позив на *свети рат* разбуктало би, прво, фанатизам и, друго, крњило би углед Порте пошто би у очима свог народа била дубоко понижена. Знајући за такво расположење, Фуад-ефендија је рекао тумачу да он ову формулацију није ни изнио на вијећање у министарском савјету Порте. Пошто је примио нацрт ноте који је требало да одобри Лајнинген, фон Штајндл је напустио просторије Порте.

Гроф Лајнинген је прихватио у цјелини измјене које је предложио османски министар иностраних послова и одредио да се одреди нови рок за Портин одговор. Порта је требало да коначно одговори 14. фебруара. Када је 14. фебруара дошао по одговор на Порту, фон Штајндл је затекао веома расположеног османског министра, који му је бујицом ријечи пренио вијест да је Порта прихватила ноту, да се велики везир налази у овом моменту код султана који треба да одобри ноту, те да се он сваког часа треба да врати како би ставио државни печат.⁵⁴ У очекивању великог везира, Фуад-ефендија је саопштио Штајндлу да је већ приступљено испуњењу обећања најављеног нотом. Он је већ редиговао упуте Омер-паши о обустављању војних опе-

⁵⁴ HHStA W, Mission Leiningens, K-217, гроф Лајнинген грофу Буолу Шауенштајну, Беч, 1. марта 1853; Вид.: Грба, нав. дјело, 152—153; HHStA W, Mission Leiningens, K-217, Телеграфска депеша Лајнингена фелдмаршал-лајннанту Грину, Трст, 26. фебруар 1853.

рација у Црној Гори, Порта је издала одговарајуће наредбе да се одмах приступи рјешавању материјалних захтјева аустријских поданика и одредила одговарајућу новчану масу из које ће се подмити њихови новчани захтјеви, а та сума биће депонована у каси интернунцијатуре. Фуад-ефендија је обећао Штајндлу да ће се и друга обећања Порте испунити на најбржи начин. Пошто су у међувремену обављене формалности око предаје ноте, Штајндлу је она уручена.

Кад је Лајнинген добивши ноту од 14. фебруара утврдио да је Порта испунила тражење Аустрије њеном нотом од 3. фебруара, обавијестио је Фуад-ефендију да је потпуно задовољан текстом упућене ноте. Посебно је нагласио да је задовољан изјавом Порте у односу на рјешење њеног рата са Црном Гором и да Аустрија није имала намјеру да постави питање њеног суверенитета над том територијом; сложио се да остане нетакнуто питање заштите хришћана у Османском Царству, али да се нада да ће Порта и то питање ријешити на задовољство Аустрије, како је то усмено обећано. Пошто је тако окончана расправа Лајнингена са османском владом у Цариграду, он је затражио опроштајну аудијенцију код султана.

Аудијенцији, која је одржана 15. фебруара на истом мјесту и у исто вријеме као она од 3. фебруара, присуствовали су с аустријске стране, осим Лајнингена, Клецла, Штајндла, Лудолфа и Руфа још и барон Шлехт (Schlecht). Послије уобичајених поздравних ријечи, у којима је истакао задовољство због успјеха своје мисије, Лајнинген је рекао: „У име Његовог Величанства лара могу обећати да Висока Порта одсада може рачунати поново на Аустрију као на свог искреног и поузданог пријатеља у свим евентуалностима“ Султан му је одговорио да се радује што су успјешно савладане препреке које су стајале на путу поновном успостављању пријатељских односа између његовог царства и аустријског двора. По завршетку пријема код султана, Фуад-ефендија је Лајнингену уручио султанов одговор на писмо аустријског цара.⁵⁵

Прије него што је напустио Цариград, Лајнинген је посјетио великог везира, министра иностраних послова и сараскера, код којих је примљен с највећим почастима. На пријему је нарочито био расположен велики везир Али-паша, који је у својој поздравној ријечи истакао да се Аустрија и Турска могу лако споразумјети уколико се у њихове односе не умијеша нека трећа сила. Обавјештавајући Буола Шауенштајна о атмосфери која је владала на свом пријему, Клецл је 17. фебруара писао: На лицима све тројице турских министара огледало се задовољство

⁵⁵ HHStA W, P.A. XII/Türkei, K-46, фон Клецл грофу Буолу Шауенштајну, прилог извјештају од 17. фебруара 1853; Исто, гроф Лајнинген Фуад-ефендији, Цариград, 14. фебруар 1853. — Лајнинген обавјештава Фуад-ефендију да је задовољан због постигнутог успјеха у вези са црногорским питањем, док друга питања његове мисије не спомиње.

због постигнутог споразума.⁵⁶ Осталим турским достојанственицима, којима је по протоколу био дужан учинити опроштајну посјету, Лајнинген није учинио због тога што се журио у Беч. Истог дана, дакле 15. фебруара, гроф Лајнинген се попео на брод »Croazi«, на коме су га очекивали, ради испраћаја, особље интернунцијатуре и Озероф. Пошто се опростио од присутних, и пошто је Клецлу наложио да одмах инсистира на испуњењу датих обећања, Лајнинген је напустио Цариград.

Лајнинген је упутио грофу Грину телеграм о успјеху његове мисије: „Порта је потврдила успостављање status quo ante bellum у Црној Гори; обећала повлачење својих трупа из Црне Горе; обећала је неодложно интернирање политичких избјеглица; свечањо је обећала побољшање положаја хришћана; у односу на енклаве Порта неће ништа предузимати у циљу промјене статуса, али ће предложити измјене; она ће одобрити рјешење рекламација и дозначити одмах три и по милиона пјастера у касу интернунцијатуре“.⁵⁷

Сумирајући дјеловање страних дипломата и њихов утицај на турску владу, гроф Лајнинген је, извјештавајући Буола Шауенштајна, истакао да је Озероф, иако није имао инструкција своје владе, одмах жустро подржавао аустријске захтјеве, а када је 13. фебруара добио и инструкције, одмах је на Порту упутио тумача свог посланства, Аргиропула (Argyropulo), да изјави: Русија је потпуно сагласна с аустријским ставом. Међутим, дипломатски представници Енглеске и Француске посљедњих дана боравка Лајнингена у Цариграду напустили су свој став противљења аустријским тражењима. Док су на почетку његове мисије савјетовали Порти да одбије аустријски ултиматум, касније су чак нудили услуге посредовања. Једино је остао упоран пуковник Роуз — да је Порта у праву кад је у питању захтијевана промјена статуса енклава. Зато се Лајнинген у односу на енклаве и задржао само на томе да затражи одржавање status quo на њима. Сматрао је да би инсистирање на било каквој промјени „изазвало протест енглеског отправника послова“.⁵⁸

Турска је непосредно по Лајнингеновом одласку из Цариграда приступила разрјешењу спорних питања с Аустријом. Одмах је обуставила ратни поход у Црној Гори и Омер-паши је наређено да повуче султанове чете у Монастир. Али друга Портина обећања су рјешавана уз уобичајена дуга преговарања на Порти, па је Клецл још 24. фебруара предлагао Буолу Шауен-

⁵⁶ ННStA W, P.A. X/Russland, гроф Неселроде г. Фонтону, Петроград, 25. фебруара 1853.

⁵⁷ ННStA W, P.A. XII/Türkei, K-46, гроф Лајнинген фон Клецлу, Цариград, 14. фебруар 1853.

⁵⁸ Исто, фон Клецл грофу Лајнингену, Цариград, 14. фебруара 1853; Исто, Mission Leiningens, K-217, гроф Лајнинген грофу Буолу Шауенштајну, Беч, 1. марта 1853.

штајну да се пријетећи корпус на турској граници задржи све док Турска не испуни сва дата обећања.⁵⁹

Лајнингенова мисија значајна је на првоме мјесту зато што је њоме отклоњен тежи сукоб до кога је могло доћи између Турске и Црне Горе 1852—1853. године. Међутим, ова мисија расвјетљава и односе између Турске и Аустрије, и то не само због црногорског питања него и због неријешених спорова између двије државе. Мисијом су поново успостављени добри односи између Аустрије и Турске, што је несумњиво довело до појача ног аустријског притиска у Османском Царству, а поготову у Босни и Херцеговини, у којима у ствари од тада долази до јачања аустријске пропаганде и које у ствари од педесетих година улазе у ближу сферу интересовања бечког двора. Поред тога, Лајнингенова мисија добрим дијелом објашњава и међународну ситуацију у вези с Турском пред избијање кримског рата.

Dr. Galib Šljivo

MISSION DE LEININGEN A CONSTANTINOPLE EN 1853

R é s u m é

Vers la moitié du XIXème siècle, l'Autriche et la Turquie ont troublé considérablement les relations de bon voisinage qui passaient de temps en temps en débats diplomatiques aigus. Les questions litigieuses entre les deux cours voisines, avec le temps, s'encombraient et les relations devenaient insupportables. L'Autriche était mécontente surtout avec les mesures de la Porte en Bosnie et Hertzégovine, où elle a senti le repoussement de sa participation de plus en plus active dans l'économie de cette province. Vers la moitié du XIXème siècle, la pierre de confusion dans les relations autricho-turques était la question des enclaves ottomans de Klek et de Sutorin, question rarement posée jusqu'alors. Cependant, l'Autriche ne permettait pas le changement de l'état existant des enclaves qui étaient fermés pour chaque activité d'économie, de sorte qu'elle pouvait approvisionner, en majorité, la Bosnie et Hertzégovine, de la marchandise nécessaire en se servant de la côte adriatique.

Cependant, dans le changement de l'état de situation des enclaves, à part de la notable perte financière, l'Autriche voyait encore plus de cela, une perte de situation stratégique. Il se fait de la position ferme de l'Autriche, que la côte adriatique jusque la Baie de Kotor, reste uniquement sous ses mains. Vers la fin de 1852, la Turquie a enterpris des actions militaires au Monténégro, dans le but de punir cette province pour l'attaque inattendue con-

⁵⁹ Исто, фон Клецл грофу Буолу Шауенштајну, Цариград, 24. фебруар 1853.

tre Žabljak. De toute façon, ce n'était qu'une occasion pour l'acheminement des troupes turques au Monténégro, car, Omer-Pacha, en 1850 même, avait annoncé pendant un entretien avec le Consul général autrichien à Sarajevo D. Atanasković, qu'après la pacification de la Bosnie et Hertzégovine, irait aussi au Monténégro avec le même but, car, la Porte ne pouvait tolérer l'indépendance excessive du Monténégro. De sa part, l'Autriche a pris ceci comme une occasion pour réaliser deux buts. Premièrement, de forcer la Turquie, par une pression de contenter à ses prétentions et deuxièmement, de faire croître son influence au Monténégro.

Pour atteindre ses buts, l'Autriche envoya à Constantinople le Feld-Maréchal-Leitnant, Comte Christian Leiningen von Westburg. Par sa note du 3 février 1853, le Comte Leiningen demanda du gouvernement turc: 1) Que la Porte retire ses troupes du Monténégro; 2) Qu'elle éloigne des provinces frontalières les fugitifs, participants de la révolution hongroise; 3) Que la Porte reconnaisse le »Status quo« dans les enclaves Klek et Sutorin; 4) Que la Porte contente aux demandes privées de dédommagements des sujets autrichiens.

La Porte, aidée cordialement par les Chargés d'Affaires des Ambassades anglaise et française à Constantinople, a essayé de s'opposer à la pression autrichienne. A la fin, elle a dû céder et contenter plus ou moins à toutes les prétentions autrichiennes.

La mission de Leiningen était importante surtout, parce qu'au moyen d'elle fut écarté un conflit assez grave qui pouvait intervenir entre la Turquie et le Monténégro en 1852—1853. Cependant, cette mission a éclairci aussi les relations entre la Turquie et l'Autriche, mais non seulement à cause de la question monténégrine, mais aussi à cause des différents nonrésolus entre les deux pays. Par cette mission les bonnes relations sont de nouveau rétablies entre l'Autriche et la Turquie, ce qui a, sans aucun doute, renforcé la pression autrichienne sur l'Empire Ottoman, et, surtout en Bosnie et Hertzégovine, qui, depuis la moitié du XIXème siècle entre dans la sphère d'intérêt de la Cour de Vienne. A part de cela, la mission de Leiningen explique d'une bonne partie la situation internationale aussi, par rapport à la Turquie avant la déclaration de la guerre de Krim. Cependant, tous les différents dans les relations entre les deux Cours n'ont pas été réglés par cette mission, mais ils ont été réduits au minimum de sorte que les deux pays on pu établir des relations diplomatiques normales après la mission de Leiningen.